

CAMİLER

Isparta'da dini yapıların alt grubu olarak incelediğimiz ibadet yapılarından biri Eğirdir'deki Hızır Bey / Ulu Camii, diğeri Barla'daki Çaşnigir / Ulu Camii olmak üzere iki örnek bulunmaktadır. Kitabesi ve vakfiyesi olmayan camilerin tarihleri tartışmalıdır. Her iki yapı da büyük ölçüde özgünlüğünü yitirdiğinden yenilenmiş yapılar grubunda incelenmiştir.

Eğirdir'deki Hızır Bey Camii, dıştan kuzey-güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Boylamasına yönelik gösteren yapı, çok destekli tipte ve altı sahnıdır. Yapıda, kuzey cephe eksenindeki portal ile güney cephe eksenindeki mihrap dışı taşkındır. Eksene simetrik olarak doğu ve kuzey cephelerde ikişer, güney cephede ise birer pencere bulunur. Batı cephede eksenin güneyinde üç, kuzeyinde bir pencere ile kapı yer alır. Harime kuzey ve batı cephelerde yer alan portallerle girilir. Harimde sahnın bölüntüsü serbest ve duvarlara bitleştirilmiş sütunlar ile bunları bağlayan kemer ve kirişlerle sağlanmıştır. Serbest desteklerin dikey eksene simetrik beşerden iki sıra halinde yerleştirilmesi ve doğuda eksenin kuzeyindeki dört sütun ile düzensiz biçimde boylamasına altı sahnı oluşturmaktadır. Harimde mihrap önündeki ve kuzeydeki sütunlara çift yönlü kemer atılımıyla kare birimler oluşturulmuştur. Diğer sütunlar ise kirişlerle bağlanmıştır. Harimin güney duvarı ekseninde yarım yuvarlak mihrap nişi ile batısında minber bulunur.

Yapı, ahşap destekli ve ahşap tavanlıdır. Harim ahşap kirişlemesi alttan kaplamalı tavan ile örtülüdür.

Caminin minaresi doğu cephenin kuzeyindeki sur kapısı üzerinde yer alır.

Barla'daki Çaşnigir Camii, doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Yapıda kuzey cephenin doğu ve batısında birer kapı ile kapılar arasında bir, güney cephede eksenin batısında iki doğusunda bir ve batı cephede eksene simetrik olan birer pencere yer alır. Kuzey cephenin batısındaki kapıdan harime girilir. Harimde eksene simetrik yerleştirilen kare kaideli ve silindirik gövdeli ikişerden dört sütuna çift yönlü atılan kemerlerle kare bir birim oluşturulmuştur. Yapının güney duvarı ekseninde yarım yuvarlak mihrap nişi ile batısında minber yer alır.

Yapı, ahşap destekli ve ahşap tavanlıdır. Ahşap kirişlemesi alttan kaplamalı tavan ile örtülü olan harimin ortasındaki sütun ve kemerlerle oluşturulan kare birimin pandantiflerle ve sekizgen kasnakla geçilen kubbe izlenimi veren bindirmeli tavanla örtüldüğü görülür.

Kuzey cephenin batı köşesine paralel olan ve yapıdan bağımsız olarak inşa edilen minare kübik kaidelidir.

Görüldüğü gibi, Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir camileri plan şeması açısından oldukça farklı özellikler yansıtmaktadır. Yalnızca her iki yapının da ahşap destekli ve ahşap tavanlı olması ortak özellikleridir. Ayrıca, camilerden bağımsız olarak inşa edilen minarenin özgün mimari öğeler olması önem taşımaktadır. Eğirdir Hızır Bey Camii'nin portali büyük ölçüde tahrip olmakla birlikte, orijinalliğini korumaktadır.

Hızır Bey Camii'nin dıştan farklı genişlikte üç bordür ve aralarındaki silmeyle kuşatılan portalı, on sıra mukarnas kavsaralıdır. Kavsara sivri bir kemerle kuşatılmıştır. Kuşatma kemerinin köşeliklerinde birer gülbezek ile üzerinde sülüsle yazılmış tek satırlık kitabe şeridi bulunur. Kitabenin yaklaşık ekseninde de yüzeyi geometrik bezemeli bir kabara vardır. Portal nişinin karşılıklı cephelerindeki nişler üç cephelidir. Kapı ise basık kemerlidir.

Her iki yapının da cepheleri çift katlı bir düzenleme yansıtan çok sayıda pencereler ile dışa açılmaktadır. Barla Çaşnigir Camii'nin alt ve üst seviyedeki pencereleri dikdörtgen biçimindedir. Eğirdir Hızır Bey Camii'nde ise farklı olarak alt seviyedeki pencereler yuvarlak kemerlidir.

Örneklerimizde minarelerin konumu, biçimi, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri önem taşımaktadır. Eğirdir Hızır Bey Camii'nin minaresi yapının doğu cephesini oluşturan sur duvarının orta bölümünde yer alır. Barla Çaşnigir Camii'nin kuzey batıda yer alan minaresi ise bir duvarla kuzey duvarın batı köşesine birleştirilmiştir. Hızır Bey Camii'nin minaresi sekizgen kaideli, çokgen gövdeli, Barla Çaşnigir Camii'nin minaresi ise kübik kaideli ve silindirik gövdelidir.

Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir camilerinde moloz taş, kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanımı görülür. Her iki yapının da cephelerinde moloz taş örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Örneklerde moloz taşın düzensiz bir teknikte uygulandığı dikkat çekmektedir. Kesme taş, Hızır Bey Camii'nde yer yer cephelerde, portalde ve minarede, Barla Çaşnigir Camii'nde ise cephelerin alt seviyesinde, köşelerde ve minare kaide ile pabuçluğunda kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır.

Hızır Bey Camii'nde batı cephenin kuzeyinde, doğu cephedeki pencerelerin söve ve kemerleri ile güney cephedeki pencerelerin üzerindeki kemerlerde tuğla kullanımı görülür. Barla Çaşnigir Camii'nde ise batı ve güney cephelerdeki nişlerin kemerleri ile çerçevesinde tuğla kullanılmıştır. Her iki caminin minaresinde sırlı tuğla kullanımı dikkati çeker. Hızır Bey Camii minaresinin kaidesinde kesme taşlara çerçeve oluşturan firuze, sarı ve yeşil sırlı, Barla Çaşnigir Camii'nin minaresinde ise yeşil sırlı ve sırsız tuğla kullanımı görülür. Devşirme malzeme, Hızır Bey Camii'nin cephelerinde yer yer küçük parçalar halinde karşımıza çıkar. Barla Çaşnigir Camii'nde ise devşirme malzeme kullanımı daha yoğundur. Batı cephenin güneyinde bezemeli devşirme malzeme kullanılmıştır. Ayrıca, kuzey cephenin batısındaki kapının üst kısmında devşirme sütunların yatay olarak yerleştirildiği görülür.

Süsleme, Eğirdir Hızır Bey Camii'nini portalı ile her iki yapının minarelerinde karşımıza çıkar. Portalde kuşatma kemerinin köşeliklerinde, sekiz yapraklı çiçek motifiyle süslü gülbezeker bulunur. Kitabenin üzerindeki kabaranın yüzeyi ise ajure tekniğinde yapılmış on kollu yıldızlar ile kollar arasında biçimlenen beş kollu yıldızlarla bezelidir. Eğirdir Hızır Bey Camii'nin minare kaidesinde yatay ve dikey olarak istiflenen firuze, yeşil ve sarı sırlı tuğlalar kesme taşlara çerçeve oluşturmaktadır. Barla Çaşnigir Camii'nin minare gövdesinde yeşil sırlı ve sırsız tuğlaların yatay olarak istiflenerek her sırada dörtte bir tuğla boyutu kaydırılmasıyla biçimlenen zikzak motifleri yer alır.

Görüldüğü gibi Isparta ve çevresindeki ibadet yapılarından Eğirdir Hızır Bey ve Barla Çaşnigir Paşa camileri orijinalliklerini yitirdiğinden daha çok minarelerinin konum, biçim ve süsleme özellikleri ile dikkati çekmektedir. Ayrıca, Hızır Bey Camii'nin

mukarnas kavsaralı portalı, Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde görülen portal düzenlemeleriyle benzerlik göstermektedir. Her iki yapının minarelerinde kullanılan özellikle sarı ve yeşil sırlı tuğlaların Beylikler döneminden itibaren yaygınlaştıkları bilinmektedir. Minaredeki sırlı tuğlaların Beylikler dönemi özelliklerin yansıtması, her iki caminin de orijinalde 14. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

V. II. ISPARTA'DAKİ YAPILARIN ANADOLU'DAKİ BENZER ÖRNEKLERLE KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ

MEDRESELER

Bu bölümde Isparta ve çevresindeki eğitim yapılarından kapalı avlulu medreseler grubunda incelediğimiz Atabey'deki Ertokuş ve Uluborlu'daki Gargılı Lala / Taş medreselerini Anadolu'daki örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

Anadolu'daki medreseler, avlularının açık ya da üzerlerinin kubbe / tonozla örtülmesiyle oluşturulan açıklık-kapalılık özelliklerine göre sınıflandırılmıştır (Kuran 1969a: 131; Sözen 1970: 4;1972:1). Ayrıca kapalı avlulu medreseler, avluyu örten kubbe veya tonozun duvarlara ve serbest desteklere oturduğu örnekler olarak iki grupta incelenmektedir (Kuran 1969a: 60). Araştırmacılar M. Sözen, aynı gruplamayı revaklı veya revaksız bir avlunun kubbe ya da tonozla örtüldüğü kapalı medreseler olarak da yapmaktadır (Sözen 1972: I). Bu tipoloji esas alındığında, Atabey Ertokuş Medresesi tek eyvanlı ve revaklı avlunun kubbe ile örtüldüğü örneği oluşturmaktadır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi çift eyvanlıdır ve avluyu örten kubbe doğuda üç sütuna atılan kemerlere, batıda eyvan kemerine, kuzey ve güneyde ise duvarlara oturmaktadır. Medreseler bu özellikleriyle, avluyu örten kubbenin duvarlar ve serbest desteklere oturduğu örnekler grubunda incelenmelidir. Ayrıca, kubbenin serbest desteklere oturduğu örneklerde avlu, sütun ya da payelerle bölüntüye uğratılmıştır. Kubbenin duvarlara oturduğu yapılarda ise avlu bölüntüsüzdür. Bu nedenle kapalı avlulu medreseler, avlularının bölüntülü ya da bölüntüsüz olması özellikleriyle de gruplanabilir.

Anadolu'da örneklerimizin de içinde bulunduğu kapalı avlulu onsekiz medreseden onbiri Selçuklu, yedisi Beylikler dönemine tarihlenmektedir ¹. Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreseleri dıştan doğu-batı doğrultusunda düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Ertokuş Medresesi'nin batı cephesine bitişik türbe, Gargılı Lala Medresesi'nin doğu ve batı cephelerinin güneyindeki mekânlar ile kuzeydoğu köşedeki duvar dışa taşkındır. Örneklerimizde olduğu gibi Konya'daki Karatay (1251-52) ve Sahip Ata (1279), Erzurum Yakutiye (1310-11) ve Karaman Emir Musa (1356) medreseleri doğu-batı; Konya'daki Ali Gav (13.yy. başı) ve İnce Minareli (1258-64), Çay Taş (1278-79), Erzurum Ahmediye (1314), Kütahya Vacidiye (1314), Bursa Lala Şahin Paşa (1339), Karaman İbrahim Bey (1432-33) medreseleri kuzey-güney yönlerinde boyuna dikdörtgen planlıdır. Ayrıca, Tokat Yağıbasan (1151-52), Niksar Yağıbasan (1157-58), Kırşehir Caca Bey (1272-73) ve Gümüş Hacı Halil Paşa (1413-15) medreselerinin örneklerimizden farklı olarak yaklaşık kare planlı olduğu görülür.

Ertokuş Medresesi yaklaşık kare, Gargılı Lala Medresesi ise dikdörtgen planlı avlu şeması açısından Anadolu'daki kapalı avlulu medreselere benzerlik gösterir. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi Tokat'taki ve Niksar'daki Yağıbasan, Konya'daki Ali Gav, Karatay, İnce Minareli ve Sahip Ata, Kırşehir'deki Caca Bey, Gümüş'deki Hacı Halil Paşa ile Bitlis'deki İhlasiye medreselerinde avluların yaklaşık kare planlı olduğu görülür. Gargılı Lala Medresesi'ndeki boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması, Erzurum'daki Yakutiye Medresesi ile kapalı medrese özelliği yansıtan Divriği'deki Turan Melik Darüşşifası (1228-29) ve işlev tartışması bulunan Afyon'daki Boyalıköy Hanikâhı'nın (13.yy.ilk çey) avlularında karşımıza çıkar ².

Atabey Ertokuş Medresesi, yaklaşık kare planlı avlusu ve eksenlere simetrik yerleştirilen dört sütun ile duvarlara çift yönlü atılan sivri kemerlerle oluşturulan bölüntülü avlu şeması açısından, kısmen ayakta ve restitue edebilecek durumda olan Konya'daki Ali Gav Medresesi ile büyük benzerlik göstermektedir ³. Ayrıca, avlunun örtüsünün kubbe değil, çapraz tonoz olduğu yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş geç bir örnek olan Erzurum Yakutiye Medresesi'nde avluda serbest destek kullanımı görülmekle birlikte, destek sistemini örneğimizden farklı olarak T biçimi payeler oluşturmaktadır (Ünal 1968: 32-51). Aynı tipin benzer bir çeşitlemesi ve en gelişmiş uygulamasını yansıtan Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde ise, diğer örneklerden farklı olarak pandantif geçişli küresel kubbe, kuzeyde duvar payelerine, güneyde L biçimi iki serbest payeye oturmaktadır (Kuran 1969a: 56, şek. 25). Duvar payelerinin kullanılmış olması mekânı sınırlayıcı bir etken gibi düşünülmekle birlikte, mekânın yanlara tonoz örtülü birimlere açılımı dikkate alındığında, hiç kuşkusuz en gelişmiş örnek olarak değerlendirilmelidir. Medresede kubbenin doğudaki ve güneydeki eyvanlara açılımı ile avluda T şeması oluşturularak merkezi bir mekân yaratılmıştır. Ancak, Atabey Ertokuş Medresesi'ni bazı asimetric özelliklere rağmen bu tipin en gelişmiş ikinci örneği yaklaşık elli yıl sonra inşa edilen Caca Bey Medresesi'ndeki uygulamayı hazırlayıcı bir ön eser olarak değerlendirmek gerekir. Ertokuş Medresesi'nde desteklerle duvarlar arasındaki alanın çok sınırlı kalması ve kubbenin batıdaki eyvana açılması nedeniyle yapı, Caca Bey Medresesi'ndeki uygulamaya göre daha sınırlandırılmış merkezi bir mekân anlayışı yansıtır.

Atabey Ertokuş Medresesi'ne serbest desteklerle bölüntüye uğratılmış avlu şeması açısından benzeyen diğer bir örnek de Divriği Turan Melik Darüşşifası'dır (Kuran 1969a: 61, şek. 29). Yapıda örneğimizde olduğu gibi dikdörtgen planlı avlu, eksenlere simetrik olarak yerleştirilmiş dört sütun ile duvarlara çift yönlü atılan sivri kemerlerle bölüntüye uğratarak farklı doğrultularda dikdörtgen planlı dokuz bölüme ayrılmıştır. Orta bölüm kemerler ve sütunlara oturan iki yandan yarım haç tonozlarla desteklenen üçgen kuşak geçişli ortası açık küresel kubbeye, diğer bölümler ise farklı türdeki tonozlarla örtülüdür. Afyon Boyalıköy Hanıkâhı'nın avlusu, eksenlere simetrik dört sütunun bulunması açısından Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya benzerlik göstermesine karşın, sütunların doğu ve batıda duvarlarla birleştirilmiş olması özelliğiyle örneğimizden ayrılmaktadır. Sütunların duvara bitleştirilmesiyle mekânın yalnızca kuzey ve güneye açılımı sağlanmaktadır. Ayrıca, avlunun üzerinin küresel kubbeye örtülmüş olması da örneğimizden farklıdır. Gargılı Lala Medresesi avlunun doğusundaki üç sütuna kuzey-güney yönünde atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş düzenlemesi ile kapalı avlulu medreseler içinde tek kalmaktadır. Sütunları bağlayan sivri kemerler ile örtü sisteminin büyük ölçüde yıkılmış olması bu bölümün tanımlanmasını güçleştirmektedir. Gargılı Lala Medresesi'nin avlusu kuzey ve güneyden duvarlarla sınırlandırılmış olmakla birlikte, sütunlar aracılığı ile doğuya ve avlu genişliğindeki evyanla batıya açılımı sağlanarak sınırlı da olsa merkezi bir mekân yaratır. Kapalı avlulu medreselerden yaklaşık kare planlı avluları bulunan örneklerin çoğunda avlunun üzeri Ertokuş ve Gargılı Lala medreselerinde olduğu gibi, farklı geçiş sistemleri ve biçimsel özelliklere sahip kubbelerle, avlunun dikdörtgen planlı olduğu medreselerde ise tonozlarla örtüldüğü görülür ⁴. Örneklerimizden Ertokuş Medresesi'ne pandantif geçişli kubbeye örtülü olmaları açısından Kırşehir Caca Bey, Bursa Lala Şahin Paşa ve Karaman Emir Musa medreseleri; Gargılı Lala Medresesi'ne köşe üçgenleriyle geçilen kubbeye örtülü olmaları özellikleriyle Konya'daki Ali Gav, Karatay, İnce Minareli, Çay Taş ve Karaman İbrahim Bey medreseleri benzerlik gösterir ⁵. Yapılar geçiş sistemlerinin özellikleriyle örneklerimize benzerlik göstermelerine karşın, çoğunlukla küresel kubbeleri ile ayrılırlar. Ertokuş Medresesi'nde görüldüğü gibi, Tokat Yağbasan, Konya Karatay, Kırşehir Caca Bey, Çay Taş, Konya Sahip Ata, Kütahya Vacidiye ve Karaman İbrahim Bey

medreselerinde kubbelerin ortasında yuvarlak tepe açıklığı bulunur.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun batı duvarı ortasında, yani dikey ekseninde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü eyvan bulunmaktadır. Eyvanın batı duvarında ekseninde ve bitişiğinde olmak üzere üç kapı bulunur. Eyvanın güney duvarı ortasında iki sütunla sınırlanmış dikdörtgen mihrap nişi yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun doğu ve batısında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı birer eyvan vardır. Kuzey duvarının doğusu yıkılmış olan sivri tonoz örtülü batıdaki eyvanın güney duvarının ortası ile batı duvarının güneyinde birer kapı bulunur. Doğudaki giriş eyvanının kuzey duvarı ile örtü sistemi büyük ölçüde yıkılmıştır.

Atabey Ertokuş Medresesi avlunun dikey eksenine yerleştirilen tek eyvanlı düzenlemesi ile serbest destekli kapalı avlulu medreseler içinde tek kalmaktadır. Ancak, kuzey bölümü tümüyle yıkılmış olan Konya Ali Gav Medresesi'nin tek eyvanlı olma olasılığı düşünülebilir (Önge 1967: 13; Kuran 1969a: 49-50, şek.22). Diğer kapalı avlulu medreselere bakıldığında, avlunun dikey eksenine yerleştirilen tek eyvan şemasının Selçuklu dönemine ait Konya'daki Karatay ve İnce Minareli medreseleri olmak üzere Konya'daki iki örnekte uygulanmış olması ilginçtir ⁶. Belki de bu özellik baninin kişiliği ve başkent ile yakın ilişkisine bağlanabilir. Ancak unutulmamalı ki her iki örnek de Ertokuş Medresesi'nden yaklaşık otuz yıl sonrasına tarihlenmektedir. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi, her iki yapıda da eyvanların doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü olduğu görülür. Ayrıca, Beylikler dönemine tarihlenen Bursa'daki Lala Şahin Paşa Medresesi de avlunun dikey ekseninde konumlanan tek eyvanlı düzenlemesiyle Ertokuş Medresesi'ne benzerlik gösterir. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'ne avlunun yaklaşık dikey ekseninde konumlanan çift eyvan düzenlemesi açısından benzeyen ikisi Selçuklu, üçü Beylikler dönemine tarihlenen beş örnek bulunmaktadır. Çay Taş, Erzurum Ahmediye, Kütahya Vacidiye, Karaman Emir Musa ve Gümüş Hacı Halil Paşa medreselerinde avluların dikey eksenine yerleştirilen boyuna dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü eyvan yer alır ⁷. Örneklerimizden farklı olarak Kütahya Vacidiye Medresesi'nde giriş eyvanının üzeri tromplarla geçilen kubbeyle örtülüdür (Sözen 1972: 80-83, şek. 15). Ayrıca kapalı avlulu örneklerden Tokat ve Niksar Yağibasan medreseleri çift eyvanlı olmaları açısından Gargılı Lala Medresesi'ne benzerlik göstermekle birlikte, eyvanların yatay ekseninde konumlanması özelliğiyle ayrılırlar. Gargılı Lala Medresesi'nde ana eyvanın güney ve batı duvarlarında bulunan ve bitişiğindeki mekânlara açılan kapılar kapalı avlulu medreselerden sınırlı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bursa Lala Şahih Paşa Medresesi'nde eyvanın batı duvarı ortasında bitişiğindeki birime açılan bir kapı vardır (Ayverdi 1966: 91-93, pl. 108. R). Ayrıca Konya'daki Karatay ve Sahip Ata medreselerinde kapı yerine, eyvanın kuzey ve güney duvarları ekseninde bugün kapatılmış olan, orijinalde mevcut olduğu anlaşılan ve bitişiğindeki mekânlara açılan birer pencere bulunur (Sözen 1972: 63-68, şek.12a; Önge 1984: 281-292, şek.1).

Atabey Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğinde avluya birer kapı ile açılan kare planlı ve tromplarla geçilen kubbeyle örtülü birer mekân yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğinde ikisi eyvana, diğeri avluya birer kapıyla açılan üç mekân vardır. Eyvanın güney ve batısına bitişik olan mekanlar yaklaşık kare planlı ve kubbeyle örtülü, kuzeyine bitişik olan mekan ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülüdür. Kubbeyle batıdaki mekanda köşe üçgenleriyle, güneydeki mekânda ise pandantiflerle geçilmektedir. Ana eyvanın iki yanındaki kubbeli mekânlar dikkate alındığında Ertokuş Medresesi'ndeki uygulama, oldukça gelişmiş ve ancak 1240'lardan sonra görülecek bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest destekli kapalı avlulu örneklerden yalnızca Konya'daki Ali Gav Medresesi'nde, ana

eyvanın bitişiğindeki mekânların üzeri üçgen kuşakla geçilen birer kubbeyle örtülüdür. Diğer kapalı avlulu medreselerden yedisinde örneğimizde olduğu gibi ana eyvanın bitişiğinde kubbeli mekânlar bulunmaktadır ⁸. Ertokuş Medresesi'ne eyvanın bitişiğindeki mekânların tromp geçişli kubbelerle örtülü olması açısından benzeyen tek örnek Karaman'daki Emir Musa Medresesi'dir (Sözen 1972: 58-62, şek. 11). Ayrıca ana eyvanın bitişiğindeki Konya'daki Karatay ve İnce Minareli, Çay Taş ve Karaman İbrahim Bey medreselerinde üçgen kuşaklarla, Konya Sahip Ata ve Kütahya Vacidiye medreselerinde pandantiflerle geçilen kubbeyle örtülü mekânlar yer alır. Yapılarda eyvanın bitişiğindeki pandantif ve üçgen kuşakla geçilen kubbeli birimlerin bulunması örneklerimizden Gargılı Lala Medresesi'ne benzerlik göstermektedir. Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğindeki kubbeli mekânlar simetrik bir düzenleme yansıtır. Buna karşın Gargılı Lala Medresesi'nde ana eyvanın güneyi ile batısına bitişik kubbeli birimler ile kuzeyine bitişik boyuna dikdörtgen planlı bir mekânın bulunması asimetrik bir düzenleme gösterir. Gargılı Lala Medresesi, ana eyvanın batısına yaklaşık dikey eksenine bitişik kubbeli bir mekânın bulunması açısından kapalı avlulu medreseler içinde tek kalmaktadır. Eyvanın bitişiğindeki bu birimin, Ertokuş Medresesi'ndeki türbenin konumuyla benzerliği de dikkate alınarak türbe olabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca, medreselerde ana eyvanın bitişiğindeki kubbeli mekânların çoğunlukla kışlık dersane, türbe ya da kütüphane işleviyle kullandıkları belirtilmektedir (Kuran 1969a: 134-139). Ana eyvanın bitişiğindeki kubbeli mekânların işlevi ne olursa olsun, daha sonra Osmanlı döneminde görülecek olan tüm mekânların kubbe ile örtüldüğü medrese örneklerine geçişte önemli bir katkısı vardır ⁹. Genelde Osmanlı örneklerindeki uygulamalarda Selçuklu medreselerinden farklı olarak daha küçük çapta kubbe kullanımı görülür. Selçuklu medreselerinde işlevleri farklı olan birimler plan ve örtü sistemi özellikleri ile vurgulanır. Bu nedenle farklı işlevdeki birimler, diğer mekanlarda olduğu gibi dikdörtgen planlı ve tonozla örtülü değil, çoğunlukla daha büyük boyutlu olan kare planlı ve kubbeyle örtülü mekânlardır. Buna karşın, Osmanlı medreselerinde çoğunlukla eş boyutlarındaki kare ya da dikdörtgen planlı mekânların kubbeyle örtülü oldukları görülür. Genellikle medreselerde avlunun dikey/yatay eksenlerinde konumlanan daha büyük boyutlu ve dışa taşkın olan kubbeyle örtülü dersane odalarıyla karşılaşılmaktadır (Ötüken 1978: 337-371, şema. 1-45). Gargılı Lala Medresesi, ana eyvanın kuzeyine bitişik boyuna dikdörtgen planlı mekânın bulunması açısından yalnızca Bursa'daki Lala Şahin Paşa Medresesi ile benzerlik göstermektedir. Lala Şahin Paşa Medresesi'nde eyvanın batısına bitişik boyuna dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü bir mekânın bulunması örneğimize benzemekle birlikte, mekânın bir kapı ile eyvana açılımı farklılık gösterir. Ayrıca, ana eyvanın bitişiğinde avluya birer kapı ile açılan Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde enine dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü birer, Tokat ve Niksar'daki Yağlıbasan medreselerinde boyuna dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer mekân görülür. Ana eyvanın bitişiğinde dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer mekân vardır. Ana eyvanın bitişiğinde dikdörtgen planlı mekânın bulunması açısından Gargılı Lala Medresesi'ndeki uygulamanın benzeridir.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde avlunun kuzey ve güney kanatlarında birbirine simetrik kareye yakın dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer öğrenci hücresi yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun güney kanadında üç, kuzey kanadında iki yaklaşık kare planlı öğrenci hücresi bulunur. Güneydeki öğrenci hücreleri pandantif geçişli, kuzeydoğudaki öğrenci hücresi ise köşe üçgenleriyle geçilen kubbelerle örtülüdür. Kuzeyde yaklaşık eksenindeki mekânın çapraz tonozla örtüldüğü görülür. Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi, yalnızca yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş olan kapalı avlulu örneklerden Erzurum Ahmedîye Medresesi'nde avlunun yan kanatlarında ikişer öğrenci hücresi bulunur (Ünal 1968: 52-57, şek. 29; Sözen 1972: 55, şek. 10). Ayrıca, Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun kuzeyinde iki öğrenci hücresinin

bulunması da Ahmediye Medresesi'ndeki düzenlemeye benzer bir uygulamadır ¹⁰. Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde de avlunun yan kanatlarında yan eyvanların kuzeyine bitişik birbirine açılan dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ikişer öğrenci hücresi yer alır. Kapalı avlulu medreselerde avlunun yan kanatlarındaki öğrenci hücrelerinin konumu ve sayısal dizimi yapıdan yapıya farklılık göstermektedir. Restitüsyon planlarında görüldüğü gibi, yan kanatlarda Konya'daki Karatay Medresesi'nde üçer, İnce Minareli Medrese'de dörder öğrenci hücresi vardır. Beylikler dönemi kapalı avlulu örneklerden Kütahya Vacidiye, Bursa Lala Şahin Paşa ve Gümüş Hacı Halil Paşa medreselerinde yan kanatlarında üçer öğrenci hücresi dikkati çeker. Öğrenci hücreleri Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi sivri tonozlarla örtülüdür. Gargılı Lala Medresesi'ndeki avlunun yan kanatlarında da kuzeyde iki, güneyde üç olmak üzere asimetrik konumlanan öğrenci hücreleri, kapalı avlulu örneklerden ikisinde farklı sayısal dizimiyle karşımıza çıkar ¹¹. Avlunun yan kanatlarında Tokat Yağlıbasan Medresesi'nde batıda bir, doğuda dört, Niksar Yağlıbasan Medresesi'nde doğuda bir, batıda üçer asimetrik dizilen öğrenci hücreleri yer alır. Öğrenci hücrelerinin asimetrik konumuyla örneğimize benzeyen yapılar, mekânların tonozla örtülmüş olmaları özelliğiyle ayrılırlar. Gargılı Lala Medresesi, öğrenci hücrelerinin pandantif geçişli kubbelerle örtülü olması açısından kapalı avlulu örnekler içinde tek kalmaktadır ¹². Beylikler dönemine tarihlenen Uluborlu Gargılı Lala Medresesi eyvan ile kuzeydeki bir birim dışında tüm mekânların kubbeye örtüldüğü medreselere geçişte önemli bir ön örnek olarak ele alınmalıdır.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde dikkati çeken diğer önemli özellik de giriş mekânının iki yanında bulunan hücrelerin düzensiz biçimde çift sıralı konumudur. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü giriş mekânının iki yanında çift sıralı dizilen farklı boyut ve biçimsel özelliklere sahip üçer mekân görülür. Kapalı avlulu medreselerde giriş mekânının bitişğinde çift sıralı olarak dizilen mekân düzenlemesine az rastlanılmaktadır ¹³. Örneklerden yalnızca daha geç tarihli bir yapı olan Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde giriş eyvanının iki yanında eyvan-kapalı mekân düzeninde çift sıralı konumlandırma dikkati çeker. Ayrıca, Konya Sahip Ata Medresesi'nde olduğu gibi örneklerde iki veya üç sıralı olarak düzenlenmiş mekânlar sivri tonozla örtülüdür. İkinci örneğimiz olan Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde avlunun doğusunda doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı giriş eyvanı ile güneyine bitişik yaklaşık kare planlı ve pandantiflerle geçilen kubbeye örtülü bir mekân vardır. Kapalı avlulu medreselerde giriş eyvanının bitişğinde kubbeli birimin bulunması özelliği yalnızca örneğimizde karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Gargılı Lala Medresesi'nde giriş eyvanının özellikle kuzey bölümünün yıkılmış olması, giriş kanadının özgün durumunu algılayabilmemizi güçleştirmektedir. Kapalı avlulu örneklerden Konya Karatay Medresesi'nin restitüsyon planında ise giriş mekânı ile aynı kanatta bulunan kuzeydoğu köşe mekânının üçgen kuşakla, Kütahya Vacidiye Medresesi'nde ise giriş eyvanının tromp geçişli birer kubbeye örtüldüğü görülür (Sözen 1972: şek.12a,15). Yapılar, giriş mekânı kanadında kubbeli birimlerin bulunması açısından örneğimize benzerlik gösterirler.

Açık ve kapalı medreselerde giriş eyvanının bitişindeki dikdörtgen planlı ve tonozla örtülü birimlerin daha çok aşhane işlevine uygun düzenlendiği, yaklaşık kare planlı ve kubbeye örtülü mekânların genellikle mescit ya da türbe olarak değerlendirildiği görülür. Örneklerimizden Ertokuş Medresesi'nde, giriş mekânının batı duvarı ortasında özgününde mevcut olan yarım yuvarlak ocak nişinin varlığı dikkate alınarak bu birimin aşhane olduğu belirtilmektedir (Kuran 2969a: 60). Gargılı Lala Medresesi'ndeki giriş eyvanının bitişğinde bulunan kubbeli birim, kapalı avlulu örneklerde görülmemekle birlikte, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren açık avlulu medreselerde karşımıza çıkmaktadır ¹⁴. Gargılı Lala Medresesi'nde giriş eyvanına bitişik

olan kubbeli birimin işlevi bilinmemektedir.

Atabey Ertokuş Medresesi'nin en önemli özelliklerinden biri; yan kanatlardaki öğrenci hücreleri olarak kullanılan mekânlar arasında yer alan ve avlunun ortasındaki havuzla su yolu aracılığı ile bağlantılı olan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü ince uzun mekanlara Selçuklu dönemindeki hiçbir örnekte rastlanmamasıdır. Beylikler döneminde bu uygulamanın benzer bir örneği açık avlulu olan Karaman Hatuniye Medresesi'nde (1383) görülür ¹⁵.

Atabey Ertokuş Medresesi avlusunun yaklaşık ekseninde güneyde ince uzun, kuzeyde yaklaşık eksenindeki dikdörtgen planlı mekânla su yolu bağlantısı bulunan kare planlı bir havuz yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nin avlusunda ise bir havuzun bulunup bulunmadığı, zemininin toprakla dolması nedeniyle anlaşılamamaktadır. Kapalı avlulu medreselerin avlusunda çoğunlukla havuz bulunmaktadır ¹⁶. Konya'daki Karatay, İnce Minareli, Kırşehir Caca Bey, Çay Taş, Kütahya Vacidiye, Bursa Lala Şahin Paşa ve Karaman Emir Musa medreselerinin avlularında, örneğimizde olduğu gibi kare biçiminde havuzlar yer alır. Ayrıca, Karatay Medresesi avlusundaki havuzun batısında spiral biçiminde yaklaşık 50 cm. uzunluğunda bir su yolu dikkati çeker. Gerek kapalı, gerekse açık avlulu medreselerin avlularının ortasında bulunan havuzlar, çoğunlukla medreselerin su ihtiyacını karşılamaktadır.

Atabey Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesi ekseninde taçkapı ile kuzey ve güney cephelerin doğusunda birbirine simetrik dikdörtgen biçiminde birer kapı yer alır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde doğu cephenin yaklaşık eksenindeki taçkapı yıkıldığından bu bölümde düzensiz bir açıklık bulunur. Ertokuş Medresesi'nin taçkapısı cepheden hafif dışa taşkın ve profillidir. Dıştan farklı genişlikte üç bordür ve üç silmeyle sınırlandırılan taçkapı nişi tonoz kavsaralıdır. Taçkapı nişinin iki yanında sivri kemerle kuşatılmış, çift sıra mukarnas kavsaralı beş cepheli birer yan niş ile batısında profilli konsollara oturan basık kemerli bir kapı yer alır. Kapının üzerinde kare biçiminde bir kitabelik vardır. Kapalı avlulu örnekler içinde Ertokuş Medresesi'ne portal düzenlemesi açısından benzeyen yapı bulunmamaktadır. Ancak taçkapının tonoz kavsaralı sivri kemerle kuşatılan beş cepheli yan nişleri ve basık kemerli kapısı bulunması gibi tek tek elemanları incelendiğinde, kapalı avlulu medrese portallerinin bazılarıyla benzer özellikler görülür ¹⁷. Ertokuş Medresesi'nin taçkapısında olduğu gibi Çay Taş ve Karaman İbrahim Bey medreselerinin portalleri cepheden hafif dışa taşkın ve profillidir. Kapalı avlulu örneklerden Konya Sahip Ata Medresesi olmak üzere yalnızca bir yapıda tonoz kavsaralı taçkapı düzenlemesi görülür (Önge 1984: res.1). Çay Taş Medrese portalı cepheden hafif dışa taşkın olması, beş cepheli yan nişleri ve basık kemerli kapısı bulunması özellikleriyle Ertokuş Medresesi'nin portal düzenlemesine en yakın örneği oluşturmaktadır (Ünal 1982: şek.51, res.64). Örneğimizdeki taçkapı nişinin iki yanında bulunan ve sivri kemerlerle kuşatılmış olan beş cepheli yan nişler Erzurum Yakutiye Medresesi'nin taçkapısında da karşımıza çıkar (Ünal 1982: şek. 67, res. 87). Ayrıca, Ertokuş Medresesi'nin taçkapısında basık kemerli kapının bulunması özelliği, kapalı avlulu örneklerden yedisinde görülür. Kırşehir Caca Bey, Çay Taş, Konya Sahip Ata, Erzurum Yakutiye, Kütahya Vacidiye, Gümüş Hacı Halil Paşa ve Karaman İbrahim Bey medreselerinin taçkapısını örnek verebiliriz (Ayverdi 1972: res. 306; Sözen 1972: res. 3, 7b). Örneklerimizden farklı olarak diğer kapalı avlulu medreselerde cepheden dışa taşkın ve beden duvarlarından yüksek, mukarnas kavsaralı, dilimli, yıldız kesitli ya da yüzeysel yan nişlere sahip, sivri ya da düz atkı kemerli kapıları bulunan taçkapı düzenlemeleri dikkati çeker ¹⁸. Atabey Ertokuş Medresesi'nin kuzey ve güney kapılara diğer kapalı avlulu medreselerde rastlanmamaktadır ¹⁹. Yalnızca yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş olan Erzurum Yakutiye Medresesi'nin doğu

cephesinde eksenin kuzey ve güneyinde farklı konumda dikdörtgen biçiminde kapılar bulunmaktadır. Ancak, kuzeydeki kapının sonradan açıldığı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Kuran 1969a: 126; Sözen 1972:5). Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreselerinde öğrenci hücreleri ile diğer mekânlar dikdörtgen biçimindeki kapılarla avluya açılmaktadır. Ertokuş Medresesi'ndeki kapılar lentolu ve sövelidir. Kapalı avlulu medreselerden bazılarında avluya açılan öğrenci hücrelerinin kapıları örneklerimizde olduğu gibi dikdörtgen biçimindedir. Niksar Yağıbasan, Konya'daki Ali Gav, İnce Minareli, Erzurum Ahmediye, Gümüş Hacı Halil Paşa medreseleri olmak üzere belirlediğimiz altı yapıda öğrenci hücrelerinin dikdörtgen biçimindeki kapılarla avluya açıldığı görülür. Örneklerimizden farklı olarak avlulu medreselerin bazılarında öğrenci hücrelerinin kapıları sivri ya da basık kemerlidir ²⁰.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde, restorasyon sunucu tümü ile kapatılmış olan ve özgününde mevcut olduğu eski resimlerinden anlaşılan dikdörtgen biçiminde pencereler yer alır. Ayrıca, doğu ve güney cephelerin ekseninde üst seviyede sivri kemerli birer pencere bulunur. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise yalnızca güney cephede dikdörtgen biçiminde mazgal pencereler dikkati çeker. Dikdörtgen biçiminde pencereler diğer kapalı avlulu medreselerde de görülür. Örnek olarak Tokat Yağıbasan Medresesi'nde doğu cephenin kuzeyi ile güney cephede, Yağıbasan Medresesi'nde kuzey cephede, Konya Ali Gav Medresesi'nde güney cephede, Karatay ve İnce Minareli medreselerinin batı cephelerinde, Kırşehir Caca Bey, Çay Taş ve Kütahya Vacidiye medreselerinin güney cephelerinde, Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi'nde doğu ve batı cephelerde, Karaman İbrahim Bey Medresesi'nin cephelerindeki dikdörtgen pencereleri verebiliriz ²¹. Ertokuş Medresesi'nin doğu ve güney cephelerinde olduğu gibi, Niksar Yağıbasan ve Konya Karatay medreselerinin batı cephelerinde, Bitlis İhlasiye Medresesi'nin doğu ve batı cephelerinde üst seviyede sivri kemerli pencereler bulunur. Ertokuş ve Gargılı Lala medreselerinde içte öğrenci hücreleri ile diğer mekânların kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler dikkati çeker ²². Gargılı Lala Medresesi'nde kapıların üzerindeki açıklıkların orijinalde pencere değil, dolguları yıkılmış olan sivri kemerli alınlıklar olduğu görülür. Ertokuş Medresesi, öğrenci hücrelerinin kapıları üzerinde sivri kemerli pencerelerin bulunması özelliğiyle, Konya'daki Ali Gav, Karatay ve İnce Minareli medreseleriyle benzerlik gösterir. Ancak, Karatay ve İnce Minareli medreselerinde kapıların üzerindeki pencerelerin doldurularak sivri kemerli nişlere dönüştürüldüğü görülür.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde ana eyvanın güney duvarı ortasında, iki yandan sütunlarla sınırlandırılmış, profilli ve oldukça süslü tutulmuş dikdörtgen mihrap nişi yer alır. Beş sıra mukarnas kavsaralı mihrap nişi, iki yandaki kübik kaideli, silindirik gövdeli sütuncelere oturan sivri kemerle kuşatılmıştır. Örneklerimizden Gargılı Lala Medresesi'nde ise ana eyvanın güney duvarında mihrap nişine rastlanmamaktadır. Ana eyvanın güney duvarında mescit işlevine yönelik mihrap nişi uygulaması, gerek kapalı avlulu, gerekse açık avlulu medreselerin büyük bir bölümünde karşımıza çıkmaktadır ²³. Kapalı avlulu medreseler dikkate alındığında, mihrap nişinin en erken tarihli uygulanması yapımızdan yaklaşık elli yıl önce inşa edilmiş olan Tokat Yağıbasan Medresesi'nde görülür. Ancak, örnekte farklı olarak ana eyvanın yanı sıra, bitişindeki mekânların güney duvarlarında da yarım yuvarlak nişler bulunur. Örneğimizden sonra inşa edilen kapalı avlulu medreselerin çoğunda ana eyvanın güney duvarında benzer ve farklı biçimlerde mihrap nişleri yer alır. Konya'daki Ali Gav ve İnce Minareli, Kırşehir Caca Bey, Karaman İbrahim Bey medreseleri ana eyvanlarında Ertokuş Medresesi'ndeki gibi dikdörtgen mihrap nişleri görülür ²⁴. Kapalı avlulu örneklerden Çay Taş Medrese'nin mihrabı kavsaranın sivri kemerle kuşatılması, dıştan iki bordür ve silmeyle sınırlandırılması özellikleriyle Ertokuş Medresesi'nin mihrabına benzerlik gösterir. Medreselerdeki dikdörtgen nişli mihraplar, biçimsel

özellikleriyle örneğimize benzerlik göstermelerine karşın, kavsara, köşe sütunceleri, kuşatma kemeri ve bordürlerin olmaması açısından ayrılırlar. Ayrıca, Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânının bitişiğindeki kuzeydoğu köşe mekânının batı duvarı ekseninde bugün kapatılmış olan ve orijinalde mevcut olduğu ileri sürülen yarım yuvarlak ocak nişi bulunmaktadır. Araştırmacılarından A. Kuran, yukarıda belirttiğimiz gibi ocak nişinden hareketle mekânın imaret işleviyle kullanılmış olabileceğini vurgulamaktadır (Kuran 1969a: 102, 140). Ertokuş Medresesi'nde sınırlı sayıda niş bulunurken, Gargılı Lala Medresesi'nde güney ve batı kanattaki tüm birimlerin duvarlarında sayıları iki ile üç arasında değişen dikdörtgen biçiminde toplam onyediyi niş vardır. Güney kanatta bulunan batıdan bir ve üçüncü mekânların batı duvarlarındaki nişlerin ocak nişi olduğu görülür. Medreselerde ocak nişleri çoğunlukla ısınma işlevine yönelik kullanılırken, diğer nişler eşya koymaya yarayan dolap işlevini yüklenmektedir ²⁵. Ocak nişi olmamakla birlikte, Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde giriş eyvanının bitişiğinde değil, örneğimizden farklı olarak giriş eyvanının doğu ve batı duvarlarının güneyinde dikdörtgen biçiminde nişler dikkati çeker. Gargılı Lala Medresesi'nde görülen çok sayıda dikdörtgen nişin bulunması özelliği, kapalı avlulu medreselerde yaygın değildir. Kapalı avlulu örneklerden yalnızca Niksar Yağibasın Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğindeki mekânların duvarlarında birer, batı kanattaki üç mekândan birinde iki, diğerinde birer, güneydoğudaki mekânda bir olmak üzere dikdörtgen biçiminde yedi ocak nişi karşımıza çıkar. Ayrıca, Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi'nde beş, Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde dört, Çay Taş Medrese'de iki dikdörtgen niş bulunur. Gümüş'deki Hacı Halil Paşa Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin duvarında, örneğimizden farklı olarak yarım yuvarlak biçiminde on niş yer alır. Yapı, çok sayıda nişin bulunması özelliğiyle Gargılı Lala Medresesi'ne benzerlik gösterir.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânına bitişik kuzeydeki birimin güney duvarının doğusundan başlayan; doğuya doğru dönerek devam eden ve çatıya çıkışı sağlayan bir merdiven yer alır. Kapalı avlulu örneklerden Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde giriş eyvanının bitişiğinde bulunan batıdaki mekânın duvarlarında aynı biçimde dönerek devam eden, Çay Taş Medrese'de batıdaki koridorun kuzeyi ile batı duvarın kuzeyinde çatıya çıkışı sağlayan merdivenler vardır (Kuran 1969a: şek.25, 27). Erzurum Yakutiye Medresesi'nde ise giriş mekânına bitişik olan güneydeki mekânın batı duvarında üst kata çıkışı sağlayan bir merdiven bulunur ²⁶.

Atabey Ertokuş Medresesi'nde batı cephenin ortası ile içte ana eyvanın dikey eksenine bitiştirilen kare kaideli ve sekizgen gövdeli türbe yer alır. Türbenin doğu cephesi tümüyle, kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri yaklaşık eksenlerindeki birer duvarla medresenin batı cephesine bitişiktir. Türbeye medresenin ana eyvanının batı duvarında bulunan eksende ve bitişiklerinde olmak üzere üç kapıdan girilmektedir. Lentolu ve söveli dikdörtgen biçimindeki kapıların üzerinde eksende daha yüksek olan sivri kemerli pencereler bulunur. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde de batı cephenin güneyi ile içte ana eyvanın yaklaşık dikey eksenine bitişik olan kare planlı bir mekân bulunur. Mekâna ana eyvanın batı duvarındaki yaklaşık eksende bulunan dikdörtgen biçimindeki kapıdan girilmektedir. İşlevi kesin olarak bilinmeyen mekânın orijinalde Ertokuş Medresesi'nde olduğu gibi türbe olarak kullanılmış olabileceğini düşünebiliriz. Ertokuş Medresesi'nde görülen medresenin bir cephesi ile ana eyvanın dikey eksenine bitişik türbe şeması, Anadolu'daki bazı medreselerde karşımıza çıkmakla birlikte, yaygın bir uygulama değildir. Ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan türbe şemasının gerek kapalı, gerekse açık avlulu medreselerdeki tek örneğinin Erzurum'da bulunması ilginçtir. Ertokuş Medresesi'nden yaklaşık bir yüzyıl sonra inşa edilmiş olan ve kapalı avlulu örneklerden Erzurum'daki Yakutiye Medresesi'nde doğu cephenin ortası ile içte ana eyvanın dikey eksenine bitişik kare kaideli onikigen gövdeli türbe yer alır. Yapıda örneğimizden farklı olarak onikigen gövdeli türbenin

batı, kuzeybatı ve güneybatı cepheleri tümüyle medresenin doğu cephesine bitişiktir. Ayrıca, türbe kuzeyindeki yaklaşık kare planlı bir mekân aracılığı ile ana eyvanın kuzeyindeki mekâna açılır. Eyvanın kuzeyindeki birimden türbenin alt katına, doğusuna bitişik olan mekândan üst katına girilmektedir. Ana eyvanın dikey ekseninde türbe bulunan örnekte, Ertokuş Medresesi'nden farklı olarak türbeye giriş eyvandan değil, eyvanın kuzeyine bitişik mekân aracılığı ile sağlanmaktadır. Yalnızca, ana eyvanın doğu duvarı ekseninde üst seviyede türbeye açılan dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır (Tuncer 1991: 184). Ayrıca Ertokuş Medresesi'nin bitişikindeki çift katlı olduğunu düşündüğümüz sekizgen gövdeli türbe, bugün tek katlıdır. Erzurum Yakutiye Medresesi Türbesi çift katlı özelliğiyle Ertokuş Medresesi'ne benzerlik gösterirken, onikigen gövdeli olması açısından ayrılır. Kapalı avlulu olan Erzurum Yakutiye Medresesi'nde olduğu gibi, açık avlulu örneklerden Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese (1285-91)'de de ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan kare kaideli, onikigen gövdeli ve çift katlı bir türbe yer alır. Çifte Minareli Medrese'de güney cephenin dışa taşkın olan orta bölümü ile ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan türbenin kuzey ile kuzeydoğu ve kuzeybatıda ikişer olmak üzere beş cephesi medreseye bitişiktir. Ana eyvanın güney duvarı ortasındaki basık kemerli kapıdan türbenin mahzen hücrelerine, çift yönlü merdivenlerle çıkılan dikdörtgen çerçeveli ve sivri kemerli bir kapıyla da mescit hücrelerine girilmektedir. Yapı, türbenin ana eyvana açılımı açısından Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya en yakın örnektir. Ayrıca, medresenin ana eyvanına dikey ekseninde bitleştirilen türbe şemasının hem kapalı, hem de açık avlulu medreselerdeki tek örneğinin Atabey dışında Erzurum'da bulunması bölgesel bir özellikten çok, baninin kişiliği ve beğenisi ile ilgili olmalıdır. Araştırmacılarından H. Karamağaralı, Anadolu'daki İlhanlı dönemi ya da İlhanlı üslubunun devamının da bitişik türbenin yapıyla bağlantılı ve dışa taşkın olarak inşa edildiğini belirtmektedir (Karamağaralı 1971: 226). Anadolu'daki diğer kapalı avlulu medreseler dikkate alındığında, türbenin ana eyvan ya da yan eyvanlara bitişik olarak konumlandığı görülür ²⁷. Konya Ali Gav Medresesi'nde ana eyvanın doğusuna, Konya Karatay Medresesi'nde ana eyvanın güneyine, Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde doğu yan eyvanın kuzeyine, Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda ana eyvanın kuzeyine bitişik türbeler yer alır. Ayrıca, kapalı avlulu iki örnekte türbenin medreselerin cephelerine bitişik olduğu görülür. Çay Taş Medrese'de batı cephenin kuzey köşesinde, Karaman İbrahim Bey Medresesi'nde batı cephenin güney köşesinde türbeler bulunur. Örneklerde eyvanlar ya da yapıya bitişik olarak inşa edilen türbelerin kare prizmal tipte olduğu gözlenir. Karatay Medresesi'nde türbe, ana eyvana bugün kapatılmış olan dikdörtgen biçimindeki bir pencereyle açılmaktadır. Kırşehir Caca Bey Medresesi'nde ise yan eyvanın kuzey duvarı ekseninde bulunan dikdörtgen biçimindeki kapılarda çift katlı olan türbenin mahzen ve mescit hücrelerine girilmektedir. Caca Bey Medresesi türbenin eyvana dikdörtgen biçimindeki kapılarla açılımı özelliği ile Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya en yakın örnektir. Konya Ali Gav Medresesi ile Divriği Turan Melik Darüşşifası'nda ana eyvana bitişik olan türbeler, örneğimizden farklı olarak ana eyvana değil, sivri kemerli birer kapıyla avluya açılırlar. Medreseye bitişik türbenin bulunduğu kapalı avlulu örneklerden Çay Taş Medrese türbesi sivri kemerli bir kapıyla, Karaman İbrahim Bey Medresesi ise dikdörtgen biçimindeki bir pencereyle bitişikindeki yapılara açılmaktadır. Çay Taş Medresesi'nin bitişikindeki türbenin yapıya bir kapıyla açılması özelliği, Ertokuş Medresesi'ndeki uygulamaya benzerlik gösterir. Buna karşın Karaman İbrahim Bey Medresesi'ne bitişik olan türbenin yapıya bir pencereyle açılması örneğimizden farklıdır. Ertokuş Medresesi'nde görülen ana eyvanın dikey ekseninde konumlanan türbenin eyvana kapılarla açılımı iki yapı arasındaki organik ilişkiyi vurgulamaktadır. Eyvanların iki yanına bitişen kare prizmal tipteki türbelerde ise çoğunlukla türbenin avluya birer kapıyla açılımı organik bir ilişki yaratmaktadır.

Örneklerimizden Atabey Ertokuş ve Uluborlu Gargılı Lala medreselerinde moloz taş, kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanımı görülür.

Moloz taş her iki örneğimizde de örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Ertokuş Medresesi'nin doğu dışındaki diğer cepheleri ile Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde içte ve dışta bütün duvarlarda moloz taş kullanımı dikkati çeker. Örneklerimizde olduğu gibi, Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerde de moloz taşın örgü malzemesi olarak kullanımı yaygındır. Tokat ve Niksar'daki Yağlıbasan ile Konya'daki Ali Gav ve Karatay medreselerinin bütün cephelerinde, Konya'daki İnce Minareli Medrese'nin doğu, Çay Taş ve Kütahya Vacidiye medreselerinin kuzey Erzurum Yakutiye Medresesi'nin batı cephesi hariç, diğer cephelerindeki moloz taş kullanımı örnek verilebilir ²⁸.

Kesme taş, Ertokuş Medresesi'nin doğu cephesi ile içte duvarlarında ve kemerlerde; Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise cephe köşelerinde kullanılmıştır. Kaplama malzemesi olarak kullanılan kesme taşlar, Ertokuş Medresesi'nin giriş/doğu cephesinde düzenli bir teknikte uygulanarak bu bölümün vurgulanmasını sağlamıştır. Örneğimizde olduğu gibi, bazı kapalı avlulu medreselerin giriş cephelerinde kesme taşın kaplama malzemesi olarak kullanıldığı görülür. Konya İnce Minareli, Çay Taş, Erzurum Yakutiye ve Kütahya Vacidiye medreseleri örnek verilebilir ²⁹. Ayrıca medreselerde cephelerin köşelerinde yer yer kesme taş kullanımına rastlanır. Tokat Yağlıbasan, Konya'daki Ali Gav ve Karatay medreselerinin cephelerinde yer yer kesme taş kullanımı dikkati çeker. Ertokuş Medresesi'nde de kesme taş kullanılmıştır. Örnekler arasında Tokat Yağlıbasan, Kırşehir Caca Bey, Kütahya Vacidiye ve Karaman İbrahim Bey medreselerini sayabiliriz ³⁰.

Tuğla, Ertokuş Medresesi'nde içteki bütün kemerlerde, eyvanın kuzeyindeki mekânın kubbesinde, güneyindeki mekânın kubbe eteğinde; Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise kemerler ve örtü sisteminde kullanılmıştır. Örneklerimizde olduğu gibi, kapalı avlulu medreselerde de tuğlanın çoğunlukla kemerler ve örtü sisteminde kullanımı yaygındır. Konya'daki Ali Gav, Karatay, İnce Minareli, Sahip Ata ve Çay Taş medreseleri örnek verilebilir ³¹. Ertokuş Medresesi'ndeki eyvanın kuzeyine bitişik mekânın kubbesinde olduğu gibi, Konya'daki Karatay Medresesi'nde, eyvanın güneyine bitişik türbenin kubbesinde tuğlaların çift yönlü eğik istiflenmesiyle zikzaklar oluşturulmuştur (Bakırer 1981: res. 132-134).

Örneklerimizden Atabey Ertokuş Medresesi'nde bezemeli ve bezemesiz devşirme malzeme kullanımı yoğundur. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise devşirme malzeme yer yer cephelerde karşımıza çıkar. Ayrıca, her iki yapının da avlusundaki sütunlar devşirmedir. Ertokuş Medresesi'nde cephelerde, içte havuzun su yolunda, avluya ve eyvana açılan kapıların lento ve sövelerinde, eyvan oturtmalığında, türbeye açılan koridorların merdiven basamaklarında devşirme malzeme kullanılmıştır. Anadolu'daki kapalı avlulu medreselerde devşirme malzeme kullanımı görülmekle birlikte, yaygın değildir. Örneklerimizde olduğu gibi Konya Ali Gav ve Bursa Lala Şahin Paşa medreselerinin avlularında bulunan sütunlar devşirmedir ³². Ertokuş Medresesi'ndeki gibi, Konya Karatay Medresesi'nde de eyvanın kuzeyine bitişik mekânın kapı lento ve sövelerinde bezemeli devşirme malzemeler görülür. Atabey Ertokuş Medresesi devşirme malzeme kullanımının yoğunluğu ve çeşitliliği açısından kapalı avlulu medreseler içinde önemli bir örnektir.

Süsleme, Atabey Ertokuş Medresesi'nin portali ve mihrabında karşımıza çıkmaktadır. Uluborlu Gargılı Lala Medresesi'nde ise süslemeye rastlanmamaktadır.

Ertokuş Medresesi'nin taçkapı dış bordüründe yer alan baklava ve kare kesitlerinden oluşan dendanlar, diğer kapalı avlulu medreselerin portallerinde görülmemektedir. Ancak, Karaman

İbrahim Bey Medresesi'nin portal iç bordüründe olduğu gibi, iki yanı yuvarlatılmış yıldız kesitli dendanlar karşımıza çıkmaktadır (Sözen 1972: res. 7c). Örneğimizdeki portalin üçüncü bordürü, silmelerin biçimlendirdiği sivri kemerlerin iç içe geçmesiyle oluşturulan, aralarında baklava ve sivilize palmet motifleriyle süslüdür. Silmelerin biçimlendirdiği sivri kemerler, Konya Karatay Medresesi'nin portal süsleme şeritlerinde de vardır. Karatay Medresesi'ndeki kapıyı kuşatan ilk bordürde yer alan sivri kemerlerin iç içe geçmesiyle değil, yan yana dizilmesiyle oluşturulan bezeme, örneğimizden farklıdır (Ögel 1966: res. 62). Kavsarayı kuşatan kemerlerin yüzeyi, düz ve yuvarlatılmış silmelerin iç içe geçmesi ve aralarda düğümlemesiyle oluşan düğüm ve baklava motifleriyle süslüdür. Bu bezemeye, Anadolu'daki diğer medreselerin süslemelerinde rastlanılmamaktadır ³³.

Örneğimizde mihrabın dış bordüründe dilimli kemerlerin biçimlendirdiği bir süsleme yer alır. Kuşatma kemerinin yüzeyi alt seviyede düğüm, üst seviyede çift zencirek motifleriyle bezenmiştir. Rozetlerin yüzeyinde kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle oluşturulan ortada on kollu yıldız ile yıldız kolları arasında beş kollu küçük yıldızlar bulunmaktadır. Mihrap nişinin bezemesine aynalı kemerin çerçeve oluşturduğu yuvarlak bir madalyon hakimdir. Madalyonun yüzeyi kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlendirilen dokuz ve beş kollu yıldız motifleriyle süslüdür. Bazı medreselerin mihraplarında süsleme bulunmasına karşın, bezemeleri örneğimizden çok farklıdır ³⁴.

İsparta ve çevresindeki Atabey Ertokuş ve Gargılı Lala medreseleri plan şeması, malzeme-teknik ve süsleme özellikleriyle kapalı avlulu medreselerin önemli iki örneğini oluşturmaktadır. Örneklerden Atabey Ertokuş Medresesi serbest destekli, Gargılı Lala Medresesi tek yönden sütunlarla sınırlandırılmış avlu plan şemalarıyla sınırlı da olsa merkezi bir mekân anlayışı sunar. Görüldüğü gibi yapılar, Anadolu'daki kapalı avlulu medreseler içinde avlu plan şemalarının özellikleriyle oldukça önemlidir.

İsparta ve çevresinde eğitim yapıları incelendiğinde, Eğirdir'deki Dünder Bey/Taş Medresesi'nin açık avlulu plan şeması yansıtan tek örnek olduğu görülür. Dünder Bey Medresesi Eğirdir'de yerleşim merkezinin ortasında bulunan Cami Mahallesi'ndeki şehir surlarına dıştan bitişik olarak yapılmıştır. Medresenin karşısında, aynı sur duvarına bitişik Hızır Bey Camii yer alır. Cami ile medresenin doğu cephesini oluşturan sur duvarının orta bölümünde sur kapılarından biri bulunur.

Eğirdir Dünder Bey Medresesi, portal kitabesine göre 635 H/1237-38 M. yılında Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından han, ana eyvan kemeri üzerindeki 701H/1301-1302 M. tarihli kitabeye göre ise Hamidoğullarından Dünder Bey tarafından medrese olarak yaptırılmıştır. Bu çalışmada, portal kitabesinin Eğirdir Han'a ait olduğunu düşündüğümüzden, Hamidoğulları dönemi medresesinin plan şeması, mimari özellikleri ve işlevi dikkate alınarak Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Dünder Bey Medresesi, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, açık avlulu ve tek eyvanlı plan şeması yansıtmaktadır. Yapıyı araştırmacılarından M. Sözen; “tek veya iki eyvanlı şemaya bağlı iki katlı” olarak tanımlamaktadır (Sözen 1970: 166-172; şek.30). Çoğunlukla çift eyvanlı medreseler grubunda tanıtılan yapı, eyvan düzeni açısından incelendiğinde avlunun güney kanadı ortasında bulunan ve giriş eyvanı olarak nitelenen bölümün eyvan kuruluşunda olmadığı ve avluya bitişigindeki birimler gibi kapı ile açılan kapalı mekân özelliği yansıttığı görülür. Bu özelliklerinden dolayı bu bölüm, giriş eyvanı değil, giriş mekânı olarak adlandırılmalıdır. Bugün tek katlı olan yapının orijinalde çift katlı olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte, yayınlarda çoğunlukla çift katlı medreseler grubunda incelenmektedir (Uzunçarşılı 1929: 225; Erdem 1934b: 107; Sözen 1970:166; Aslanapa 1984a: 201). Medresenin çift katlı olduğu aşağıda

belirteceğimiz mimari özelliklerinin yanı sıra, eski fotoğraflarından da anlaşılmaktadır.

Dündar Bey Medresesi'nde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı avlu, üç yönden doğu ve batıda eksende ve simetriğinde olmak üzere üçer, güneyde eksene simetrik ikişerden dört sütuna atılan sivri kemerlerle oluşturulan revaklarla kuşatılmıştır. Örneğimizde görülen boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması, Beylikler, Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemleri açık avlulu medreselerinde de karşımıza çıkar. Beylikler dönemine ait açık avlulu plan şeması gösteren örneğimizin de dahil olduğu yedisi çift, onikisi tek katlı ondokuz medrese bulunmaktadır ³⁵. Dündar Bey Medresesi'nde olduğu gibi, örneklerden yedisinde avlu boyuna dikdörtgen planlıdır. Örnek olarak Korkuteli Emir Sinaneddin (1319-20), Peçin yelli (1344 öncesi), Peçin Kara Ahmet Paşa (14.yy.ort.), Karaman Hatuniye ve Aksaray Zinciriye (15. yy. ort.) medreselerinin avluları verilebilir ³⁶. Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi çift katlılığının yanı sıra, avlu plan şeması ve Hamidoğulları Beyliği'nin eseri olması açısından Dündar Bey Medresesi'ne benzeyen en yakın örnektir. Beylikler dönemi öncesinde, Selçuklu döneminin açık avlulu ve çift katlı medreselerinde boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması görülür. Çift katlı örneklerden Konya Sırçalı (1242), Tokat Gök (1271) ve Erzurum Çifte Minareli (1285-91) medreselerinin avluları aynı plan şeması yansıtmaktadır ³⁷. Boyuna dikdörtgen planlı avlu şeması, Selçuklu döneminin tek katlı medreselerinde daha yaygın olarak karşımıza çıkar ³⁸. Beylikler döneminden başlayarak, özellikle de Erken Osmanlı medreselerinde boyuna dikdörtgen planlı avlu şemasının azalarak devam ettiği görülür ³⁹. Dündar Bey Medresesi'nde avluyu üç yönden kuşatan ve sütunlarla oluşturulan revak düzeni, Beylikler, Selçuklu ve Erken Osmanlı dönemlerinin açık avlulu medreselerinde de desteklerin biçimi ya da sayısal dizimindeki farklılıklarla uygulanır. Avluyu üç yönden kuşatan sütunlu revak düzeni, Beylikler dönemi örneklerinden yalnızca Ermenek Tol Medrese'de (1339) görülmektedir (Kuran 1969b: 210-211, şek.1; Sözen 1970: 131-134, şek.23). Tol Medrese kareye yakın dikdörtgen planlı avlusu ve avlunun kuzeyindeki sütun sayısının iki olmasıyla Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamadan farklıdır. Beylikler dönemine ait çift katlı olan Niğde Ak (1409) ve Mardin Kasımiye (1487-1502) medreselerinde avluyu üç yönden kuşatan ve payelerle biçimlendirilen revaklar görülür ⁴⁰. Örnekler avlunun üç yönden revaklı olması açısından Dündar Bey Medresesi'ne benzerlik gösterirken, desteklerde payelerin kullanılması ile ayrılır. Ayrıca, tek katlı olan Aksaray Zinciriye Medresesi'nde avluyu üç yönden kuşatan ve payelerle oluşturulan revak düzeni bulunur. Desteklerin sayısal dizimi Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamayı yansıtmamasına karşın, sütun yerine profilli payelerin kullanılmış olması farklıdır (Kuran 1969b: 219-220, şek. 10). Örneğimizde olduğu gibi, Selçuklu döneminin bazı medreselerinde de sütun ya da paye dizilerine atılan sivri kemerlerle biçimlendirilmiş avluyu üç yönden kuşatan revak düzenlemesi görülür. Selçuklu dönemine ait çift katlı örneklerden Konya Sırçalı ve Tokat Gök medreseleri, tek katlı olan Diyarbakır Mesudiye (1193-94/1222), Kayseri'deki Huand Hatun, Hacı Kılıç (1249) ve Sahibiye medreselerinin avluları üç yönden payelerle biçimlendirilen revaklarla kuşatılmıştır ⁴¹. Konya Sırçalı Medresesi'nin revakları yan kanatlarda üçer, giriş eyvanı kanadında dört payenin yerleştirilerek sayısal dizimiyle, Tokat Gök Medrese'de alt kat revaklarının sütunlarla biçimlendirilmiş olması özelliği ile Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamaya en yakındır. Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerindeki benzer revak düzenlemesi, Erken Osmanlı medreselerinde sınırlı örnekte de olsa uygulanmaya devam eder. Avluyu üç yönden kuşatan revaklar, Bursa'daki Yıldırım ve Muradiye (1425-26) medreseleri ile İstanbul Fatih Baş Kurşunlu Medresesi'nde payelerle, Bursa Yeşil ve Edirne Peykler Medresesi'nde sütunlarla biçimlendirilmiştir ⁴². Beylikler dönemi medreselerinde avluyu üç yönden kuşatan revakların yanı sıra, bazı örneklerde avluyu çift yönden kuşatan revak düzenlemesi dikkati çeker. Çift katlı olan Korkuteli Emir Sinaneddin, tek katlı örneklerden Karaman Hatuniye

medreselerinde avlu çift yönden kuşatan sütunlarla oluşturulmuş revaklar bulunur ⁴³. Selçuklu döneminin açık avlulu medreselerinde ise avlunun genellikle yan kanatlarında bulunan öğrenci hücreleri önünde olmak üzere çift yönden sütun ya da payelere atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş revaklarla kuşatılmıştır ⁴⁴. Buna karşın, Erken Osmanlı dönemi medreselerinde az sayıda örneğin avlusu çift yönden revaklıdır ⁴⁵. Görüldüğü gibi revaklı avlu şeması Selçuklu döneminde yaygın, Beylikler döneminde daha sınırlı örnekte karşımıza çıkar ⁴⁶. Revaklı avlu düzeninin Erken Osmanlı döneminden başlayarak özellikle klasik Osmanlı dönemi medreselerinde yaygınlaşarak devam ettiği görülür ⁴⁷.

Dündar Bey Medresesi'nde avlunun kuzey duvarı ortasında, yani dikey ekseninde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve üzeri sivri tonozla örtülü eyvan bulunur. Eyvan, kuzey duvarının eksenindeki dikdörtgen biçimindeki kapı ile dışa, güneyde ise kademeli sivri kemerlerle avluya açılmaktadır. Kemerler iki yandaki silindirik gövdeli, korint başlıklı sütuncelere oturmaktadır. Dündar Bey Medresesi'nde görülen tek eyvan şeması açık avlulu örneklerde yaygın olmamakla birlikte, bazı medreselerde karşımıza çıkar. Açık avlulu olan beylikler dönemine ait ondokuz medreseden üçü, örneğimizde olduğu gibi tek eyvanlıdır. Peçin Kara Ahmet Paşa, Balat İlyas Bey (1404) ve Adana Ulu Cami (1540) medreseleri tek eyvanlı örneklerdir ⁴⁸. Peçin Kara Ahmet Paşa Medresesi, avlunun dikey ekseninde konumlanan kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı tek eyvan şeması açısından Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamaya en yakındır. Adana Ulu Camii Medresesi'nde avlunun doğu duvarı ortasında, yani yatay ekseninde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü birer eyvan bulunur. Adana Ulu Camii Medresesi'ndeki eyvan, örneğimizden farklı olarak giriş eyvanı olarak düzenlenmiştir. Balat İlyas Bey Medresesi'nde avlunun kuzey duvarının batısında konumlanan eyvanın, yaklaşık kare planlı ve üçgen kuşakla geçilen kubbeyle örtülü olması Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamadan farklıdır. Beylikler dönemi örneklerinde olduğu gibi, Selçuklu dönemine ait açık avlulu medreselerde de tek eyvan şeması yaygın değildir. Diyarbakır Mesudiye, Harzem Taceddin Mesud ve Afyon Hisarardı medreseleri Selçuklu döneminin belirleyebildiğimiz tek eyvanlı örnekleridir ⁴⁹. Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde eyvanın avlunun yatay ekseninde bulunması örneğimizden farklıdır. Erken Osmanlı döneminde de açık avlulu ve tek eyvanlı olan bazı medreselerle karşılaşmaktayız. Örnek olarak Bursa Ahmet Paşa Medresesi'ni (15.yy.) verebiliriz⁵⁰. Tek eyvan şemasının açık avlulu medreselerde değil, daha çok kapalı avlulu medreselerde uygulandığı dikkati çeker ⁵¹. Dündar Bey Medresesi'nde eyvanın kuzey duvarı ortasında orijinalde pencere olan ve sonradan kapıya dönüştürüldüğü anlaşılan dikdörtgen biçiminde bir açıklık yer alır (Sözen1970: 171). Beylikler döneminin çift katlı medreselerinden Korkuteli Emir Sinaneddin ve Peçin Ahmet Gazi (1375) medreseleri ile tek katlı yapılardan Ermenek Tol, Karaman Hatuniye ve Balat İlyas Bey medreselerinde ana eyvanın dış duvarları ekseninde birer dikdörtgen pencere bulunur ⁵². Ayrıca, Aksaray Zinciriye Medresesi'nin ana eyvanında bugün kapatılmış olan bir pencere vardır ⁵³. Dündar Bey Medresesi'ndeki uygulamadan farklı olarak, bazı örneklerin eyvanları ikişer pencere ile dışa açılır ⁵⁴. Eyvanların avluya hareket ve yön veren, medresenin güneş ve yağmurdan korunmuş, kapalı olmayan çalışma ve dinlenme mekanları olduğu dikkate alınırsa, dış duvarlarında yer alan pencerelerle de aydınlatılarak ferah olması sağlanmıştır. Beylikler dönemi medreselerinde ana eyvanın dışa taşkın, kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı ve kubbeyle örtülü kapalı birime dönüştüğü örneklerde, mekan çok sayıda pencere ile dışa açılmaktadır ⁵⁵. Bu gruba beylikler dönemine ait Maraş Taş (1431-32) ve Kastamonu İsmail Bey (1475) medreselerini örnek verebiliriz ⁵⁶.

Dündar Bey Medresesi'nde eyvanın bitişiğinde yer alan yaklaşık kare planlı mekanlar, kuzey-

güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan mekanlar, ortak duvarlarının güneyindeki basık kemerli kapılarla birbirlerine, eyvanın bitişiğindeki ise güney duvarlarındaki basık kemerli birer kapıyla avluya açılmaktadır. Eyvanın bitişiğindeki mekanlar beşik, köşe mekanları ise yarım sivri tonozla örtülüdür. Ana eyvanın bitişiğindeki mekanların kendi içinde bölüntülü olması özelliği, Beylikler döneminin açık avlulu medreselerinde karşımıza çıkmamaktadır. Medreselerde ana eyvanın bitişiğindeki mekanlar, Dünder Bey Medresesi'nde olduğu gibi çoğunlukla kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı olmakla birlikte, örneğimizden farklı olarak mekanlar bölüntüsüzdür ve genellikle farklı geçiş sistemlerine sahip kubbelerle örtülüdür. Örnek olarak beylikler dönemine ait çift katlı yapılardan Niğde Ak Medrese, tek katlı olan Ermenek Tol, Oba Köyü (14.yy.2.yarısı) Karaman ve Kayseri Hatuniye ile Aksaray Zinciriye medreselerinin ana eyvanlarının bitişiğindeki mekanlar verilebilir ⁵⁷. Örneklerden Oba Köyü Medresesi'nde farklı olarak ana eyvanın doğusuna beşik olan yalnızca bir mekan bulunur (Sözen 1965: 143-154; Kuran 1969b: 214-216, şek. 5). Dünder Bey Medresesi'ne eyvanın bitişiğindeki mekanların bölüntülü olması açısından en çok benzeyen örnek Selçuklu yapılarından Sivas Buruciye Medresesi'dir (Kuran 1969a: 90-92, şek. 49). Sivas Buruciye Medresesi'nde ana eyvanın bitişiğindeki dikdörtgen planlı mekan, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir duvarla, eyvanın bitişiğinde doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, örneğimizden farklı olarak köşe mekanları kare olan iki bölüme ayrılmıştır. Eyvanın bitişiğindeki mekanlar, Dünder Bey Medresesi'nde olduğu gibi beşik tonoz, köşe mekanları ise farklı olarak pandantif geçişli kubbelerle örtülmüştür. Ayrıca, eyvanın iki yanındaki mekanlarda üst kata çıkışı sağlayan ve örneğimizde bulunmayan merdivenler dikkati çeker. Ana eyvana beşik mekanların kendi içinde bölüntülü olması özelliği, bazı medreselerde farklı uygulamalarla karşımıza çıkar. Kayseri Huand Hatun Medresesi'nde ana eyvanın kuzeyine beşik olan mekan örtü sisteminde güneyine beşik olan mekan ise kendi içinde üç bölümlü olan bölüntülü mekanlardır. Eyvanın güneyindeki bölüntülü mekanlar farklı doğrultularda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülüdür (Kuran 1969a: 70-73, şek. 35). Anadolu'daki açık ve kapalı avlulu medreselerde ana eyvanın bitişiğindeki kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı olan bölüntüsüz mekanların genellikle dersane, kütüphane ve türbe işlevine yönelik olarak tasarlandığı görülür (Kuran 1969a: 101). Örneğimizdeki ana eyvanın bitişiğindeki bölüntülü mekanların işlevi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, birimlerin birbirleriyle bağlantılı oldukları dikkate alınırsa, dersane ya da kütüphane olarak kullanılmış olabileceklerini düşünebiliriz.

Dünder Bey Medresesi'nde avlunun doğu ve batı kanadında simetrik olarak düzenlemiş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü üçerden altı öğrenci hücresi yer alır. Avluya dikdörtgen biçimindeki birer kapıyla açılan öğrenci hücrelerinden batı kanattakilerin dış duvarları ekseninde doldurulmuş olan mazgal pencereler bulunur ⁵⁸. Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi çift katlılık özelliğinin yanı sıra, avlunun yan kanatlarındaki öğrenci hücrelerinin konumu ve sayısal dizimiyle Dünder Bey Medresesi'ne en çok benzeyen örneği oluşturmaktadır. Dünder Bey Medresesi'nin ikinci katı yıkıldığından öğrenci hücrelerinin konumu kesin olarak anlaşılamamaktadır. Ancak 19. yüzyılın sonuna ait yapıyı gösteren eski fotoğraflardan öğrenci hücrelerinin üzerinde orijinal olmayan kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı kapalı mekanların varlığı algılanmaktadır. Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi'nde de ikinci katta revaklı bir düzenleme yansıtmayan, kapalı birimlerden oluşan ve orijinalliği tartışmalı olan öğrenci hücreleri vardır (Sözen 1970: res.31c). Her iki yapının da ikinci katında orijinal olmamakla birlikte, benzer bir düzenlemenin bulunması dikkat çekicidir. Ayrıca, Dünder Bey ve Korkuteli Emir Sinaneddin medreseleri Hamidoğulları Beyliği'nin günümüze ulaşan açık avlulu iki örneği olması açısından da önem taşımaktadır. Bu örneklerin dışında Karaman Hatuniye Medresesi öğrenci hücrelerinin

konumu ve sayısal dizimiyle Dünder Bey Medresesi'ne benzerlik gösterirken, mekanların kare planlı ve kubbeyle örtülmüş olmaları özellikleriyle ayrılır (Kuran 1969b: 216-217, şek.6). Beylikler dönemi örneklerinin yanı sıra, Selçuklu döneminin tek katlı olan bazı açık avlulu medreselerinde de avlunun yan kanatlarında üçer öğrenci hücresi bulunur. Mardin Hatuniye, Antalya Karatay (1250), Kalehisar Hüsamîye (13.yy.ilk yarısı) ve Afyon Hisarardı medreselerinin yan kanatlarında üçer öğrenci hücresi yer alır ⁵⁹. Sivri tonozla örtülü olan öğrenci hücrelerinin Antalya Karatay ve Afyon Hisarardı, medreselerinde dikdörtgen, Mardin Hatuniye ve Kalehisar medreselerinde ise örneğimizin farklı olarak yaklaşık kare planlı oldukları görülür. Örnekler avlunun yan kanatlarında üçer öğrenci hücresinin simetrik olarak konumlanması açısından Dünder Bey Medresesi'ne benzerlik gösterir. Erken Osmanlı ve Osmanlı dönemi medreseleri söz konusu olduğunda, Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde görülen çoğunlukla dikdörtgen planlı avlulu plan şeması yerine, kare, dikdörtgen ve genellikle de U ve L tipindeki medreselerin avluları çevresinde düzenlenmiş kare planlı ve kubbeyle örtülü öğrenci hücreleri bulunur (Ötügen 1978: 337-371, şema.1-45). U tipindeki bir avlu çevresinde öğrenci hücrelerinin bulunduğu örnekler arasında İznik Süleyman Paşa (1325-59), Afyon Gedik Ahmet Paşa (1477) ve İnégöl İshak Paşa (1482) medreselerini sayabiliriz ⁶⁰.

Dünder Bey Medresesi'nde öğrenci hücrelerinin güneyinde birbirine simetrik olarak düzenlenmiş doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı uzunlamasına mekanlar bulunur. Batıdaki mekanda, batıya ve güneye doğru dönerek devam eden ve bugün çatıya çıkışı sağlayan merdivenler görülür. Araştırmacıların da belirttiği gibi, bugün mevcut olmamakla birlikte, merdivenin simetriğinde doğuda da bir merdivenin bulunduğu ve medresenin ikinci katına çıkışı sağladığını düşünmekteyiz (Uzunçarşılı 1929: 225; Erdem 1934b: 107; Sözen 1970: 166-172, şek.30). Dünder Bey Medresesi'nde merdivenler konumu açısından Beylikler dönemine ait çift katlı medreselerden hiçbirine benzemez ⁶¹. Beylikler döneminin çift katlı medreselerinde merdivenlerin örneğimizden farklı olarak çoğunlukla giriş mekanı ya da eyvanına bitişik birimlerde konumlandığı görülür ⁶². Selçuklu dönemine ait çift katlı olan Konya'daki Sırçalı ve Erzurum'daki Çifte Minareli medreseler, merdivenlerin konumu ve işlevi açısından Dünder Bey Medresesi'ne en çok benzeyen iki örnektir (Akok 1969a: 5-35, pl.1-2; Karamağaralı 1971:209-242, pl). Konya Sırçalı Medrese'de avlunun kuzey ve güney kanadındaki öğrenci hücrelerinin doğusunda, Erzurum Çifte Minareli Medrese'de doğu ve batı kanattaki öğrenci hücrelerinin güneyindeki uzunlamasına mekanlarda, üst kata çıkışı sağlayan merdivenler bulunur.

Dünder Bey Medresesi'nde avlunun güney kanadı ekseninde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü giriş mekanı ile bitişğinde yaklaşık kare, güneydoğu ve güneybatı köşelerde ise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü birer mekan yer alır. Dünder Bey Medresesi'nde görülen giriş mekanı ile bitişğinde yer alan çift mekan düzenlemesi Beylikler döneminin bazı açık avlulu medreselerinde karşımıza çıkmaktadır. Çift katlı olan Manisa İshak Bey ve Niğde Ak medreseler ile tek katlı olan Karaman Hatuniye ve Aksaray Zinciriye medreselerinde giriş eyvanlarının yalnızca kuzeyinde iki mekan bulunur ⁶³. Aksaray Zinciriye Medresesi, eyvanın bitişindeki mekanların yaklaşık kare, köşe mekanlarının dikdörtgen planlı ve sivri tonozla örtülü olması açısından da Dünder Bey Medresesi'ndeki uygulamaya en yakın örnektir. Beylikler dönemi örneklerinin dışında, Selçuklu yapılarından çift katlı olan Konya Sırçalı, tek katlı olan Kayseri Huand Hatun, Akşehir Taş, Antalya'daki Karatay ve İmareti, Sivas'daki Gök ve Buruciye medreselerinde giriş eyvanının bitişğinde ikişer, Kayseri Sahibiye Medresi'nde ise giriş eyvanının batısında iki mekan yer alır ⁶⁴. Örneklerden Akşehir Taş, Antalya'daki Karatay ve İmareti medreseleri dışındaki yapılarda

Dündar Bey Medresesi'nde olduğu gibi giriş eyvanının bitişiğindeki mekanlar yaklaşık kare, köşe mekanları ise dikdörtgen planlıdır. Mekanların örtü sistemi çoğunlukla sivri tonoz olmakla birlikte, farklı uygulamalar da görülür ⁶⁵. Örneğimizdeki gibi, Erken Osmanlı dönemi medreselerinden sınırlı yapıda giriş eyvanı ile bitişiğindeki çift mekan düzenlemesi dikkati çeker. Bursa'daki Yıldırım Medresesi'nde dikdörtgen planlı giriş eyvanının bitişiğinde, aynı planda ikişer mekan yer alır. Giriş eyvanı üçgen kuşakla geçilen dilimli kubbe, bitişiğindeki mekânlar ise beşik tonozla örtülüdür (Ayverdi-Yüksel 1976: 84, pl.85). Ayrıca Selçuklu ve Beylikler döneminin açık avlulu medreselerinde olduğu gibi, bazı kapalı avlulu örneklerde de giriş mekânı ya da eyvanının bitişiğinde çift mekân düzenlemesi yer alır ⁶⁶. Giriş mekânı ya da eyvanına bitişik mekânların bazı örneklerle mescit, türbe, imaret gibi farklı işlevlere yönelik tasarlandığı görülür. Beylikler dönemi yapılarından Ürgüp Taşkın Paşa Medresesi'nde giriş eyvanının güneyindeki mekân ile, Selçuklu dönemi örneklerinden Kayseri Huand Hatun, Sivas'daki Buruciye ve Gök medreselerinde giriş eyvanlarının güneyine bitişik mekânlar mescit, Konya Sırçalı ve Sivas Buruciye medreselerinin giriş eyvanlarının kuzeyine bitişik mekânlar türbe olarak değerlendirilmiştir ⁶⁷. Alaca Hüseyin Gazi Medresesi'nde giriş eyvanının kuzeyindeki bölüm, Atabey Ertokuş Medresesi'nde giriş mekânına açılan kuzeydoğu köşe mekânının imaret işlevine yönelik kullanıldığı düşünülmektedir (Kuran 1969a: şek.20-40). Ancak, örneğimizdeki giriş mekânına bitişik birimlerde herhangi bir mimari ögenin bulunmaması, işlevini belirleyebilmemizi güçleştirmektedir.

Dündar Bey Medresesi'nde avlunun ortasında kare planlı bir havuz bulunur. Orijinalde havuzun kare biçiminde değil, daire planlı olduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır (Sarre 1876: Lev. LXV). Beylikler ve Selçuklu döneminde açık ve kapalı avlulu medreselerin avlularında ender olarak daire, genellikle kare, bazı örneklerde dikdörtgen, bazılarında ise çokgen biçiminde havuzlar bulunur. Beylikler dönemi yapılardan Karaman Hatuniye ve Niğde Ak medreselerinin avlularında kare, Ermenek Tol Medrese'nin avlusunda ise dikdörtgen biçiminde havuz yer alır ⁶⁸. Selçuklu yapılarında kare biçiminde havuz Diyarbakır Zinciriye (1123), Kayseri'deki Çifte ve Huand Hatun; Konya Sırçalı; dikdörtgen biçiminde havuz Mardin Şehidiye; sekizgen havuz Sinop Alaiye medreselerinin avlularında karşımıza çıkmaktadır ⁶⁹. Erken Osmanlı dönemi medreselerinin avlularında da çoğunlukla çokgen ve yuvarlak planlı havuzlar yer alır. Örnek olarak Bursa'daki Yıldırım ve Muradiye medreselerinin avlularında bulunan sekizgen planlı havuzlar verilebilir (Ayverdi-Yüksel 1976: 84,88).

Dündar Bey Medresesi'nin güney cephesi ekseninde portal yer alır. Taçkapıyı kuşatan iç bordürdeki sülüsle yazılmış inşa kitabesinden yapının II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde “han” olarak yaptırıldığı belirtilmektedir. Araştırmacıların da öne sürdüğü gibi, büyük ölçüde yıkılmış olan Eğirdir yakınlarındaki hana ait olabileceğini düşündüğümüz taçkapı ayrıntılı olarak Katalog bölümünde Eğirdir Han'ın tanıtımında ele alınmıştır (Erdmann 1961: 125-126; Sözen 1970: 169).

Dündar Bey Medresesi'nde öğrenci hücreleri ile güney kanattaki mekânların kapıları lentolu ve söveli dikdörtgen biçimindedir. Beylikler döneminin bazı medreselerinde de öğrenci hücrelerinin kapıları örneğimizde olduğu gibi dikdörtgen biçimini yansıtmaktadır. Ürgüp Taşkın Paşa, Oba Köyü, Balat İlyas Bey ve Aksaray Zinciriye medreselerinde öğrenci hücreleri dikdörtgen biçimindeki kapılarla avluya açılır ⁷⁰. Beylikler dönemine ait medreselerin çoğunda avluya açılan kapıların örneğimizden farklı olarak basık ya da sivri kemerli oldukları dikkati çeker ⁷¹. Selçuklu medreselerinde öğrenci hücrelerinin kapıları çoğunlukla basık kemerli olmakla birlikte, dikdörtgen biçiminde ve sivri kemerli kapılara da rastlanmaktadır ⁷². Dündar Bey Medresesi'nde eyvanın bitişiğindeki mekânlar ile güneydoğu ve güneybatı köşe mekânlarının kapıları basık

kemerlidir. Korkuteli Emir Sinaneddin ve Aksaray Zinciriye medreselerinde de eyvanın bitişiğindeki mekânlar örneğimizde olduğu gibi, basık kemerli kapılarla avluya açılırlar (Sözen 1970:res.7,31c.). Ayrıca, Beylikler ve Selçuklu dönemi örneklerinin yanı sıra, Erken Osmanlı dönemi medreselerinde de öğrenci hücrelerinin kapıları az sayıdaki örnekte dikdörtgen biçiminde, çoğunlukla da kemerli oldukları görülür. Merzifon Çelebi Sultan Mehmed ve Bursa Eynebey medreselerinde öğrenci hücrelerinin kapıları dikdörtgen biçimindedir ⁷³.

Dündar Bey Medresesi'nde öğrenci hücreleri dikdörtgen biçiminde mazgal pencerelerle dışa açılır. Batı kanattaki öğrenci hücrelerinin pencereleri doldurulmuştur. Örneğimizin güney cephesinde bulunan ve batı cephesinde orijinalde mevcut olduğu anlaşılan dikdörtgen biçimindeki mazgal pencerelerin açık ve kapalı avlulu medreselerde kullanımı yaygındır. Beylikler dönemi yapılarından Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi'nde kuzey ve güney, Ermenek Tol Medrese'de kuzey, güney ve doğu, Ürgüp Taşkın Paşa Medresesi'nde doğu ve kuzey, Karaman Hatuniye ve Niğde Ak medreselerinin doğu ve batı cephelerinde dikdörtgen biçiminde mazgal pencereler yer alır ⁷⁴. Beylikler dönemi örneklerinin yanı sıra, Selçuklu medreselerinin cephelerinde de dikdörtgen biçiminde mazgal pencere kullanımı yaygındır. Konya Sırçalı, Antalya Karatay, Sinop Alaiye, Tokat ve Sivas Gök ile Erzurum Çifte Minareli medreselerinin cephelerindeki mazgal pencereler örnek verilebilir ⁷⁵. Dündar Bey medresesinde ana eyvanın kuzey duvarı ekseninde orijinalde dikdörtgen biçiminde bir pencere olduğu ve sonradan kapıya dönüştürüldüğü anlaşılan bir açıklık yer alır. Açıklığın üzerinde de sivri kemerli bir pencere vardır. Ayrıca, avluyu kuşatan doğu, batı ve güney kanattaki mekânların kapıları üzerinde de sivri kemerli pencereler vardır. Dündar Bey Medresesi'nde görülen ana eyvanın dış duvarında alt seviyede dikdörtgen biçiminde, üst seviyede sivri kemerli olan çift katlı pencere düzenlemesi, Beylikler dönemine ait üç medresede görülür. Korkuteli Emir Sinaneddin, Ermenek Tol ve Oba Köyü medreselerinin eyvanlarında altta dikdörtgen, üstte sivri kemerli çift katlı pencere düzenlemesi bulunur ⁷⁶. Selçuklu dönemine ait kapalı avlulu örneklerden yalnızca Konya'daki Karatay Medresesi'nde (1251-52) ana eyvanın dış duvarında aynı biçimsel özelliklere sahip çift katlı pencere düzenlemesi yer alır (Kuran 1969a: res.98). Açık avlulu medreselerin bazılarında ise örneğimizden farklı olarak ana eyvanlar dikdörtgen bir pencereyle dışa açılmaktadır ⁷⁷. Ayrıca, Dündar Bey Medresesi'ndeki gibi, Beylikler döneminin bazı eserlerinde avluyu kuşatan mekânların kapıları üzerinde sivri kemerli pencereler bulunur. Kapıların üzerinde Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi'nde sivri, Kayseri Hatuniye Medresesi'nde ise örneğimizden farklı olarak yuvarlak kemerli pencereler yer alır (Sözen 1970: res.31c; Gündoğdu 1986: res.15b-i). Öğrenci hücrelerinin kapıları üzerindeki sivri kemerli pencereler Selçuklu döneminin kapalı avlulu medreselerinde de uygulanmıştır ⁷⁸. Örneklerde görüldüğü gibi, Anadolu'daki açık avlulu medreseler öğrenci hücrelerinin dış duvarlarında yer alan üst seviyedeki mazgal pencerelerle aydınlatılmaktadır. Giriş ya da ana eyvan kanadında ise çoğunlukla orta bölümde yarı açık bir mekân olan eyvanın bulunması nedeniyle pencerelerin iki yandaki kapalı mekânlara açıldığı dikkati çeker. Ayrıca, Dündar Bey Medresesi'nde doğu kanatta bulunan öğrenci hücrelerinin dış duvarlarının sur duvarı olduğu düşünüldüğünde mekânların kapıları üzerindeki sivri kemerli pencerelerle aydınlatıldığı görülür. Selçuklu ve Beylikler dönemi medreselerinin cephelerinde yaygın olarak görülen mazgal tipi pencereler, Erken Osmanlı ve Osmanlı dönemi medreselerinde çok sayıda ve farklı biçimlerde büyük boyutlu açıklıklar olarak karşımıza çıkar. Bursa Yıldırım, Merzifon Çelebi Sultan Mehmed ve İstanbul Kara Ahmed Paşa (1554-58) medreselerinin cephelerindeki sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen biçimindeki büyük boyutlu pencereler örnek verilebilir ⁷⁹.

Dündar Bey Medresesi'nde moloz taş, kesme taş ve devşirme malzeme kullanımı görülür.

Moloz taş örgü malzemesi olarak doğu, batı ve kuzey cephelerde kullanılmıştır. Cephelerde yaklaşık eş boyutlardaki moloz taşlar düzenli bir teknikte uygulanmıştır. Kesme taş, güney cephede, portalde avlunun duvarlarında, revakların kemer aralarında ve öğrenci hücrelerinin duvarlarında kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Kesme taşın, özellikle giriş / güney cephede düzenli bir teknikte uygulandığı görülür. Medresenin avlusundaki sütunlar devşirmedir. Moloz taş, örneğimizin güney hariç diğer cephelerinde olduğu gibi, Beylikler dönemi medreselerinde de çoğunlukla örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Peçin Yelli, Ürgüp Taşkın Paşa, Oba Köyü, Beyşehir İsmail Aka, Peçin Ahmet Gazi, Peçin Kara Ahmet Paşa ve Balat İlyas Bey medreselerinin cephelerinde moloz taş kullanımı görülür ⁸⁰. Ayrıca, medreselerde örneğimizden farklı olarak içte de moloz taş kullanılmıştır. Bazı medreselerin cephelerinde ise kesme taşların arasında yer yer moloz taş kullanımına rastlanır ⁸¹. Beylikler dönemi medreselerinde farklı boyutlardaki moloz taşların çoğunlukla düzensiz bir teknikte örüldüğü görülür. Beylikler döneminin yanı sıra, Selçuklu dönemi medreselerinin cephelerinde de moloz taş, örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Alaca Hüseyin Gazi (13.yy.ort.), Sinop Alaiye ve Tokat Gök medreseleri örnek verilebilir ⁸². Dünder Bey Medresesi'nde kesme taşın kaplama malzemesi olarak giriş cephesi, portal, avlu duvarları ve revak kemerleri aralarında kullanılması özelliği, Beylikler dönemi medreselerinde de yaygındır. Korkuteli Emir Sinaneddin, Ermenek Tol, Oba Köyü, Karaman Hatuniye, Niğde Ak, Kayseri Hatuniye, Maraş Taş, Aksaray Zinciriye ve Mardin Sultan Kasım medreselerinin cephelerinde ve avlu duvarlarında kesme taş kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır ⁸³. Karaman Hatuniye ve Aksaray Zinciriye medreselerinin yalnızca giriş cepheleri örneğimizde olduğu gibi, kesme taşla kaplanmıştır. Kesme taş Selçuklu dönemi medreselerinin cephelerinde de kaplama malzemesi olarak uygulanmıştır. Örnek olarak Kayseri'deki Çifte ve Hacı Kılıç, Sivas'daki Buruciye ve Gök ile Kırşehir Caca Bey medreselerini verebiliriz ⁸⁴. Kesme taş kaplama malzemesi olarak Erken Osmanlı ve özellikle Osmanlı dönemi medreselerinin cephelerinde ve duvarlarında daha düzenli bir teknikte karşımıza çıkar. Örnek olarak Amasya II. Bâyezid (1486) ile İstanbul'daki Mihrimah Sultan (1547) ve Süleymaniye (1550-57) külliyelerinin medreselerini verebiliriz (Yüksel 1983: res. 46-48); Aslanapa 1988: 24-40).

Dünder Bey Medresesi'nde avluda devşirme sütunların bulunması, Beylikler döneminin bazı yapılarıyla benzerlik gösterir. Korkuteli Emir Sinaneddin, Karaman ve Kayseri Hatuniye medreselerinin avlularında da devşirme sütunlar yer alır ⁸⁵. Devşirme sütun kullanımı Beylikler dönemi medreselerinde sınırlı, Selçuklu dönemi medreselerinde ise altı örnekte karşımıza çıkmaktadır. Konya Ali Gav (13. yy. başı), Atabey Ertokuş (1224), Akşehir Taş, Sinop Alaiye, Tokat ve Sivas Gök medreselerinin avlularında devşirme sütunlar bulunur ⁸⁶. Örneğimizde bazı sütun başlıklarının geometrik ve bitkisel bezemeli, bazılarının ise figürlü olduğu dikkati çeker. Korkuteli Emir Sinaneddin Medresesi'nde de sütun başlıkları bitkisel ve geometrik bezemelidir (Sözen 1970: res.31).

Dünder Bey Medresesi'nin eyvan kemeri ile sütun başlıkları bezemelidir. Eyvan kemerinin yüzeyi ortada baklava kesiti olan iki tarafı yuvarlatılmış dendanlarla süslüdür. Dendanların çizgisel olarak biçimlendirilmiş palmetlere sap oluşturduğu dikkati çeker. Beylikler dönemi medreselerinde eyvan kemerinin bezemeli olması yaygın bir özellik değildir. Örneklerden Niğde Ak ve Aksaray Zinciriye medreselerinin ana eyvan kemerleri süslüdür ⁸⁷. Selçuklu yapılarından Kayseri Huand Hatun, Konya Sırçalı, Tokat Gök ve Erzurum Çifte Minareli medreselerinin ana eyvan kemerleri bezemelidir. Ancak, Konya Sırçalı ve Tokat Gök medreselerinde ana eyvan kemerleri örneğimizden farklı olarak çini mozaik tekniğinde süslemeler içerir (Yetkin 1986: res. 22-23,61). Ayrıca, Selçuklu döneminin kapalı avlulu örneklerinden Konya Karatay ve Çay Taş

medreselerinde de eyvan kemerleri çini ile süslenmiştir (Yetkin 1986: res. 32, 34, 67). Eyvan kemerlerinin bezemeli olması açısından Dünder Bey Medresesi'ne benzerlik gösteren örneklerde, süsleme özellikleri farklıdır.

Dünder Bey Medresesi'nin plan şeması, mimari, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri dikkate alındığında, beylikler dönemine ait Korkuteli Emir Sinaneddin ve Selçuklu dönemine ait Konya Sırçalı medreselerinin en çok benzeyen örnekler olduğu dikkati çeker. Ayrıca, Dünder Bey ve Korkuteli Emir Sinaneddin medreseleri Hamidoğulları Beyliği'nin günümüze ulaşan iki medresesidir. Açık avlulu ve çift katlı plan şeması yansıtan her iki yapı da, Anadolu'daki Beylikler dönemi medreseleri içinde önemli bir yere sahiptir.

TÜRBELER

Bu bölümde dini yapıların alt grubu içinde incelediğimiz anıtsal mezar yapılarından Isparta ve çevresindeki türbelerin Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Isparta'da biri bağımsız, diğeri bir medreseye bitişik kare kaideli, sekizgen gövdeli biri tek, diğeri çift katlı olan iki türbeyle karşılaşmaktayız. 13. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen Atabey Ertokuş Türbesi çift katlıdır ve medresenin batı cephesinin ortasına bitişik inşa edilmiştir. Bağımsız örneği oluşturan Baba Sultan Türbesi ise tek katlıdır ve Hamidoğullarından İlyas Bey zamanında 759 H/1357-58 M. Yılında yaptırılmıştır.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilen türbeler incelendiğinde, çokgen prizmal tipteki türbelerden sekizgen plan şeması yansıtan örneklerin en yaygın grubu oluşturur. Selçuklu dönemine ait belirlediğimiz yirmialtı çift, onbiri tek katlı ve sekizgen plan şeması yansıtan otuzyedî türbeyle karşılaşmaktayız⁸⁸. Beylikler dönemi türbelerinden de onüçü tek, dokuzu çift katlı olan yirmiiki örnek bulunmaktadır⁸⁹.

Selçuklu ve Beylikler döneminde inşa edilmiş çift katlı türbelerde kare kaideli ve sekizgen gövdeli şema oldukça yaygındır. Çift katlı olan Selçuklu dönemine ait yirmialtı türbeden onaltısı, Beylikler dönemine ait dokuz türbeden dördü kare kaideli ve sekizgen gövdelidir⁹⁰. Örnek olarak Boyalıköy Kureyş Baba (c.1210), Konya Alâeddin (Anonim c.1219), Amasya Halifet Gazi (1225) Konya Necmeddin Karaarslan (1237-46), Beyşehir Eşrefoğlu (1301-02), Kayseri Köş Hanikâhı (1339) ve Bayburt Şeyh Hayranı (14.yy. ilk yarısı) türbelerini verebiliriz⁹¹. Türbeler kare kaideli, sekizgen gövdeli ve çift katlı oluşlarıyla Atabey Ertokuş Türbesi'ne benzerlik gösterirler.

Tek katlı olan Selçuklu dönemine ait onbir türbeden beşi, Beylikler dönemine ait onüç türbeden dördü kare kaideli ve sekizgen gövdelidir. Aksaray Bekâr Sultan (12. yy. 3. çey), Kayseri Huand Hatun (1238-43), Kayseri Han Camii (13.yy.ort.), Konya Tac'ül Vezir (13. yy. ort.) Antalya Zincirkıran Mehmet Bey (1377), Burdur Hıdırlık (14. yy sonları), Mut Hocendi (14. yy) türbeleri kare kaideli, sekizgen gövdeli oluşlarıyla Ertokuş ve Baba Sultan türbelerine benzerlik gösteren en yakın örneklerdir⁹². Ayrıca örnekler Baba Sultan Türbesi'ne tek katlı özellikleriyle benzemekle birlikte, çift katlı olan Ertokuş Türbesi'nden ayrılmaktadırlar. Baba Sultan Türbesi gibi, Antalya Zincirkıran Mehmed Bey Türbesi de Hamidoğulları Beyliği'nin eseridir. Türbeler Hamidoğulları Beyliği'nin günümüze ulaşan iki örneği olması açısından önem taşımaktadır. Ertokuş ve Baba Sultan türbelerine sekizgen gövdeli plan şeması ile benzeyen türbelerden bazıları dıştan sekizgen planlı olmakla birlikte, örneklerimizden farklı olarak içten silindirik ya da kare planlıdır. İçten Kemah Mengücek Gazi (1191-1225), Erzurum Ferruh Hatun (1324), Seyitgazi Kümbet Dede (14.yy. ilk çey.) ve Iğdır Kul Yusuf (1485) türbeleri silindirik, Konya Ateşbaz Veli türbesi (1285) ise kare planlıdır⁹³.

Atabey Ertokuş Türbesi'ne doğu cephesine karşılık gelen bitişikteki medresenin ana eyvanının batı duvarı eksenini ile simetrisinde yer alan dikdörtgen biçimindeki lentolu ve söveli birer kapıyla girilmektedir. Eğirdir Baba Sultan Türbesi'nin ise doğu cephesi ekseninde sivri kemerli kapılar örneklerimizde olduğu gibi Anadolu'daki diğer Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Genellikle türbelerin farklı cephelerinde konumlanan kapılar, biçimsel özellikleriyle örneklerimize benzerlik gösterir. Ertokuş Türbesi'nde görülen

dikdörtgen biçimindeki kapı, Selçuklu dönemine ait yirmibir, Beylikler dönemine ait beş örnekte, Baba Sultan Türbesi'ndeki sivri kemerli kapı ise Selçuklu türbelerinden altısı, Beylikler dönemi örneklerinden birinde karşımıza çıkar ⁹⁴. Selçuklu dönemi türbelerinde dikdörtgen biçiminde kapılar yaygın olarak kullanılırken, kemerli kapılar ikinci derecede yeğlenmiştir. Beylikler dönemi türbelerinde ise çoğunlukla basık kemerli kapılar dikkati çekmektedir ⁹⁵. Dikdörtgen biçiminde kapısı bulunan yapılara Niksar Kulak (1170), Erzurum Emir Saltuk (1190), Divriği Emir Kamerüddin (1196) Kemah Mengücek Gazi, Kayseri Üç Kümbetlerden Ortadaki (13.yy. 2. çey), Kayseri Afgunu (1270-80), Konya Seyfeddin Karasungur (13.yy. son. çey.) Seyitgazi Kümbet Dede (14.yy. ilk çey.), Erzurum Ahi Baba (14. yy. 2. yar.), sivri kemerli kapısı bulunan yapılara Aksaray Bekar Sultan (12. yy. 3. çey), Boyalıköy Kureyş Baba (c.1210), Konya Necmeddin Karaaslan (1237-47), Konya Ulaş Baba (13. yy. 2. yar), Aksaray Selime Köyü (13. yy. 2. yar.) Konya Kesikbaş (13. yy. son. çey.) ve Konya Kalender Baba (14. yy. 1. çey.) türbelerini örnek verebiliriz ⁹⁶. Ayrıca, Kemah Melik Mengücek Gazi, Kayseri Afgunu, Konya Seyfeddin Karasungur ve Seyitgazi Kümbet Dede türbelerinde yer alan dikdörtgen biçiminde kapıların doğu cephe ekseninde bulunması da Ertokuş Türbesi'ndeki uygulamaya benzerdir. Sivri kemerli kapılı örneklerin Konya'da yoğunlaştığı görülür. Konya'daki Kesikbaş ve Kalender Baba türbelerinde de Eğirdir Baba Sultan Türbesi'nde olduğu gibi, sivri kemerli kapılar doğu cephe ekseninde konumlanmıştır.

Atabey Ertokuş Türbesi'nin batı, kuzey ve güney; Eğirdir Baba Sultan Türbesi'nin güneydoğu, güneybatı, kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinin ekseninde üst seviyede dönüşümlü dizilen sivri kemerli pencereler bulunur. Örneklerimizde ki gibi, Selçuklu dönemine ait dokuz, Beylikler dönemine ait beş türbenin cephelerinde sivri kemerli pencere kullanımı görülür ⁹⁷. Genellikle türbelerin cephelerinde dikdörtgen biçiminde pencereler yer alır ⁹⁸. Sivri kemerli pencereleri bulunan örnekler arasında Niksar Kulak, Divriği Sitte Melik (1195-96), Divriği Emir Kamerüddin, Konya Necmeddin Karaaslan, Kayseri Melike Adile (Çifte, 1247-48), Konya Ulaş Baba, Kayseri Köşk Hanikâhı ve Karaman Eminuddin (15. yy. ort.) türbelerini sayabiliriz. Ayrıca, Divriği Emir Kamerüddin Türbesi'nin doğu, batı ve güney, Konya Necmeddin Kararslan Türbesi'nin doğu, batı, kuzey ve güney, Kayseri Melike Adile Türbesi'nin güneydoğu, güneybatı, kuzeydoğu ve kuzeybatı, Kayseri Köşk Hanikâhı Türbesi'nin doğu, batı ve güney cephelerindeki sivri kemerli pencereler örneklerimizde olduğu gibi dönüşümlü dizilmişlerdir ⁹⁹.

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbelerinde, cephelerin köşelerinde pilasterler yer alır. Her iki örneğimizde de pilasterlerin üst seviyede yatay olarak birleşmesiyle yüzeysel nişlerin oluştuğu görülür. Ayrıca Baba Sultan Türbesi'nde dikdörtgen nişlerin içinde pilasterlere atılan sivri kemerlerle biçimlendirilmiş, sivri kemerli yüzeysel nişler vardır. Anadolu Selçuklu dönemi türbelerinin bazılarında, beylikler dönemi türbelerinden çok azında cephelerin köşelerinde pilasterler bulunur. Örneklerin cephelerinde pilasterlerle biçimlendirilmiş dikdörtgen ya da sivri kemerli yüzeysel nişler karşımıza çıkar. Boyalıköy Kureyş Baba, Konya Alâeddin (Anonim), Niksar Kırkkızlar, Kemah Melik Mengücek Gazi, Aksaray Selime Köyü Selime Sultan ve Beyşehir Eşrefoğlu türbelerinde pilasterler, örneklerimizde olduğu gibi dikdörtgen nişler oluşturmaktadır ¹⁰⁰. Ayrıca Niksar Kırkkızlar Türbesi, dikdörtgen nişler içinde sivri kemerli yüzeysel nişlerin bulunması açısından da, Baba Sultan Türbesi'nin cephe düzenlemesine en yakın örnektir. Bazı türbelerde, cephelerin köşelerindeki pilasterlere atılan sivri kemerlerle oluşturulmuş sivri kemerli yüzeysel nişler bulunur. Kayseri Hasbey Hoca Hasan, Erzurum Ferruh Hatun ve Kayseri Köşk Hanikâhı türbelerinin cephelerinde sivri kemerli nişler yer alır ¹⁰¹.

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbeleri içten kubbe, dıştan piramidal külahla

örtülüdür. Kubbeye Ertokuş Türbesi'nde köşe taşı, Baba Sultan Türbesi'nde ise tromplarla geçilmektedir. Örneklerimizde ki gibi Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde “çift kat örtü sistemi” oldukça yaygın bir özelliktir. Kubbeye geçiş sistemi örneklerde yer yer farklılık göstermekle birlikte, çoğunlukla tromptur ¹⁰².

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbelerinin mescit hücrelerinde birer sanduka bulunur. Baba Sultan Türbesi'ndeki sanduka bugün mevcut değildir ¹⁰³. Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinin mescit hücrelerinde çoğunlukla bir ya da daha fazla sayıda sanduka ile karşılaşmaktayız. Boyalıköy Kureyş Bey, Amasya Halifet Gazi, Konya Necmeddin Kararasan, Kırşehir Melik Gazi (1246-47), Ilgın Şeyh Bedreddin (1264), Kayseri Lala Muslihiddin (13. yy. 3. çey.) Konya Kesikbaş, Konya Emir Nureddin Sebhan (13. yy. sonu) ve Erzurum Ferruh Hatun (c.1324) türbelerinin mescit hücrelerindeki birer sanduka örnek verilebilir ¹⁰⁴.

Atabey Ertokuş ve Eğirdir Baba Sultan türbelerinde moloz taş, tuğla ve çini kullanımı görülür. Atabey Ertokuş Türbesi'nde devşirme malzeme de kullanılmıştır. Moloz taş örgü malzemesi olarak Ertokuş Türbesi'nin kaidesinde, Baba Sultan Türbesi'nin duvarlarında karşımıza çıkar. Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinin bazılarında moloz taş örgü malzemesi olarak kullanılmıştır. Amasya Halifet Gazi, Harput Mansur Baba (13. yy. ilk yarısı), Konya'daki Mursaman (13. yy. ort.) ve Tac'ül Vezir türbelerinin kaidelerinde Ertokuş Türbesi'ndeki gibi moloz taş kullanımı görülür. Ayrıca, Konya'daki Tavus Baba (13. yy. ort) ve Evhadeddin-i Kirmani (13. yy. 2. yarısı) türbelerinin cephelerinde de moloz taş kullanımı dikkati çeker ¹⁰⁵.

Ertokuş Türbesi'nin cephelerinde, Baba Sultan Türbesi'nin cephelerinde ve külahında kesme taş kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi, yalnızca cephelerde kesme taşın kullanıldığı örnekler bulunmakla birlikte, yaygın bir uygulama değildir. Buna karşın, örneklerimizden Baba Sultan Türbesi'nde görüldüğü gibi tümüyle kesme taşın kullanıldığı türbeler çoğunluktadır. Örneklerden Boyalıköy Kureyş Baba, Konya'daki II. Kılıç Arslan (1156-92), Seyfeddin Karasungur (13. yy. 2. yarısı) Kesikbaş, Şeyh Osman Nuri (13.yy. 2. yarısı) ve Amasya Turumtay (1266-67) türbelerinin sadece cephelerinde kesme taş kullanılmıştır ¹⁰⁶. Tümüyle kesme taşın kullanıldığı yapılara örnek olarak Divriği Sitte Melik, Amasya Burmalı Minare (1237-46), Kayseri Huand Hatun, Divriği Nureddin Salih (Kemankeş 1240-41), Kırşehir Melik Gazi, Ahlat Şirin Hatun (1281), Beyşehir Eşrefoğlu, Niğde Hüdavend Hatun, Kayseri Köşk Hânıkahı, Kastamonu Karanlık Evliya (14.yy.ort.) ve Antalya Zincirkıran Mehmet Bey türbelerini verebiliriz ¹⁰⁷. Ertokuş ve Baba Sultan türbelerinin cephelerindeki sarı ve beyaz renkli taş sıralarının oluşturduğu renk alması, Anadolu'daki bazı türbelerin cephelerinde de karşımıza çıkar. Erzurum Emir Saltuk (1190) ve Konya Kesikbaş türbelerinin cepheleri örnekler arasındadır ¹⁰⁸.

Atabey Ertokuş Türbesi'nde kapıların lento ve sövelerinde bezemeli devşirme malzemeler kullanılmıştır. Örneğimizde ki gibi Anadolu'da devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı yapı türlerinden biri türlerinden. Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler dönemi türbelerinde gerek kapıların lento ve sövelerinde, gerekse cephelerde devşirme malzeme kullanımı yaygındır. Örnek olarak Konya Anonim (c. 1219) ve Evhadeddin-i Kirmani türbelerinin kapı lentolarında, Konya Tac'ül Vezir ve Bursa Lala Şahin Paşa (14.yy.son çey.) türbelerinde kapı lento ve sövelerinde ve Sivrihisar Hoca Yunus Kümbeti'nin (1275) kapı sövesinde kullanılan devşirme malzemeler verilebilir ¹⁰⁹. Ayrıca Amasya Halifet Gazi Türbesi'nin doğu ve güney, Akşehir Seyit Mahmud Hayrani Türbesi'nin (1269-70) güney ve doğu, Ankara Ahi Şerafeddin Türbesi'nin (1330) cephelerinde devşirme malzeme kullanımı dikkati çeker ¹¹⁰.

Ertokuş Türbesi'nin cephelerindeki pilasterler ile külahında tuğla kullanılmıştır. Örneğimizdeki gibi, bazı yapıların cephelerinde bulunan pilasterler ile külahında tuğla kullanımı görülür. Konya'daki Ulaş Baba, Kesikbaş ve Seyfeddin Karasungur ile Aksaray Selime Köyü Selime Sultan türbeleri örnek verilebilir ¹¹¹. Yapılar, hem cephelerindeki pilasterler, hemde külahlarında tuğla kullanılmaları açısından Ertokuş Türbesi'ne en çok benzeyen örneklerdir. Ayrıca Bekâr Sultan, Yazlıca Kuzucu Sultan, Konya Necmeddin Kararslan, Ilgın Şeyh Bedreddin, Seyitgazi Kümbet Dede ve Sivrihisar Alemşah (1327) türbelerinin külahlarında da tuğla kullanılmıştır ¹¹².

Çini kullanımı Ertokuş Türbesi'nin sandukasında, Baba Sultan Türbesi'nin ise kitabeliğinde görülür. Ertokuş Türbesi'nin firuze rengi çiniden ajure tekniğinde yapılmış sandukasının Anadolu Selçuklu Dönemi türbelerinde benzer bir örneği bulunmamaktadır. Anadolu'daki bazı türbelerin sandukalarında da örneğimizde olduğu gibi çini kullanılmıştır. Ancak, sandukaların çini mozaik tekniğinde yapılmış olmaları Ertokuş Türbesi'ndeki uygulamadan farklıdır. Çini mozaikle kaplı sandukası bulunan örnekler arasında Konya II. Kılıç Arslan (1156-1192), Sivas Keykavus (1217), Konya Sırçalı Medrese (1242) Konya Necmeddin Karaarslan, Amasya Gök medrese (1266-67) ve Konya Sahip Ata (1283) türbelerini sayabiliriz (Taşkın 1970-71: 235-57). Baba Sultan Türbesi'nin kitabeliğinde kemer köşeliklerinde firuze rengi çini kullanımı görülür.

Ertokuş Türbesi'nin saçak altında ve sandukasında, Baba Sultan Türbesi'nin ise kitabeliğindeki kemer köşeliğinde süslemeyle karşılaşmaktayız. Ertokuş Türbesi'nin saçak altında kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlenen baklava motifleri ile sekiz kollu yıldız kesitlerinden oluşan geometrik bezemeler yer alır. Anadolu'daki türbelerin saçak altında örneğimizdeki gibi bir süsleme görülmemekle birlikte, bazı türbelerde farklı biçim ve türde uygulanmış bezemeler dikkati çekmektedir. Örnek olarak Boyalıköy Kureyş Baba Türbesi'nin saçak altında baklava ve daire motifinin dönüşümlü dizimiyle oluşturulan süslemeler verilebilir ¹¹³. Ertokuş Türbesi'nin çinili sandukası geometrik bezemeler içerir. Sandukada kırık çizgilerin iç içe geçmesiyle biçimlenen beşgen ve düzgün olmayan dörtgenlerden oluşan süslemeler yer alır. Anadolu'daki türbelerde yer alan çinili sandukalar, örneğimizden farklı olarak oldukça süslüdür. Sivas Keykavus Türbesi'ndeki sanduka oniki kollu yıldız, Konya Sahip Ata Türbesi'ndeki sandukalardan Melike Hatun'a ait olanı sekiz kollu yıldız motifleriyle süslü geometrik bezemeleri ile dikkat çekmektedir ¹¹⁴. Baba Sultan Türbesi'nde kitabeliğinin kemer köşeliğinde yer alan yuvarlak madalyonlarla kuşatılmış firuze rengi çinilerle oluşturulan altı yapraklı çiçek motifinin aynı konum ve biçimde bir uygulaması bulunmamaktadır.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi türbeleri plan şemasının yanı sıra, bağımsız ve bir yapıya bitişik bağımlı konumlarıyla da incelenmektedir. Atabey Ertokuş Türbesi bir yapıya bağımlı, yani bir medreseye bitişik türbe örneğini oluşturmaktadır. Türbenin doğu cephesi tümüyle, kuzeydoğu ve güneydoğu cepheleri yaklaşık eksenlerindeki birer duvarla medresenin dışta batı cephesinin ortası ile içte ana eyvanın batı duvarına yani dikey eksenine bitişiktir. Ertokuş Türbesi'ne medresenin ana eyvanının batı duvarında bulunan eksende ve simetriğindeki dikdörtgen biçiminde birer kapıyla girilmektedir. Ertokuş Türbesi'ndeki gibi Anadolu'daki örneklerde medresenin bir cephesi ile ana eyvanın dikey eksenine bitişik türbe şeması Erzurum'da bulunan biri Selçuklu, diğeri Beylikler dönemine ait iki yapıda karşımıza çıkmaktadır. Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese'de (1285-91) güney, Yakutiye Medresesi'nde (1310-11) doğu cephelerin orta bölümleri ile içte ana eyvanların dikey eksenlerine bitişik kare kaideli, onikigen gövdeli ve çift katlı birer türbe yer alır (Ünal 1968: 32-51, şek. 12; 58-101, şek. 33). Çifte Minareli Türbe, kuzey ile kuzeydoğu ve kuzeybatıda ikişerden beş; Yakutiye Türbesi ise batı, kuzeybatı ve güneybatı olmak üzere üç cepheleriyle medreseye bitişiktir. Çifte Minareli Türbe'ye girişi,

ana eyvanın güney duvarı eksenindeki kapılar aracılığıyla sağlanmaktadır. Türbenin alt katına basık kemerli, üst katına çift yönlü merdivenlerle ulaşılan sivri kemerli birer kapıyla girilmektedir. Yakutiye Türbesi'ne giriş ise ana eyvandan değil, türbe ile eyvanın kuzeyine bitişik mekânlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Örnekler, medreseye bitişiklik, kare kaideli ve çift katlı olmaları açısından Ertokuş Türbesi'ne benzemekle birlikte, onikigen gövdeli özellikleriyle ayrılırlar. Medresenin, türbeye açılımı açısından örnekler incelendiğinde, Çifte Minareli Türbe'ye Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi bitişiklikteki medresenin ana eyvanından girildiği görülür. Örneğimizde eyvanın batı duvarındaki dikdörtgen biçimindeki kapılar türbeye açılırken, Çifte Minareli Türbe'de ise eyvanın güney duvarı ekseninde yer alan alttaki basık kemerli kapı yapının alt, üstteki sivri kemerli kapı ise üst katına açılmaktadır. Yakutiye Türbesi'nin örneğimizden farklı olarak medresenin eyvanına kapı ile değil, üst seviyedeki bir pencereyle açıldığı görülür. Ertokuş Türbesi'nde ki gibi kare kaideli ve sekizgen gövdeli plan şeması gösteren örneklerden Selçuklu döneminde dört, Beylikler döneminde bir yapı medreseye bitişik olarak inşa edilmiştir. Medreselerdeki türbelerin bazıları cephelere, bazıları eyvanlara bitişik konumlanmıştır. Amasya Halifet Gazi Türbesi medresenin batı cephesine, Kayseri Çifte Medrese Türbesi doğudaki yan eyvanın kuzeyine, Konya Tac'ül Vezir Türbesi ana eyvanın batısına, Kayseri Afgunu Türbesi giriş eyvanının batısına bitişik inşa edilmiştir ¹¹⁵. Beylikler dönemine ait Yenişehir Süleyman Paşa Türbesi (1337-38) ise medresenin kuzey cephesinin batısına bitişiktir (Ayverdi 1966: 208-209, pl. 295 R.). Türbelerden üçü medresenin içte eyvanlarına, diğer ikisi dışta cephelerine bitişiktir ¹¹⁶. Ertokuş Türbesi'nde olduğu gibi, Konya Tac'ül Vezir Türbesi de medresenin ana eyvanının batı duvarına bitişiktir (Sözen 1972:127-129, şek. 25). Örneğimizden farklı olarak, Tac'ül Vezir Türbesi'ne eyvanın duvarlarındaki kapılarla değil, kuzeydoğu cephesinin ekseninde yer alan dikdörtgen biçimindeki bir kapıyla sağlanmaktadır. Türbe, medresenin ana eyvanına doğu duvarı ekseninde ki dikdörtgen biçiminde bir pencereyle açılmaktadır. Medrese yerine camiye bitişik örneklerden Amasya Burmalı Minare Camii Türbesi'nde (1237-46) örneğimizde olduğu gibi bir cephesi tümüyle, birer cephesi de yaklaşık eksenlerinden camiye bitişiktir ¹¹⁷. Örnekte kare kaideli, sekizgen gövdeli ve çift katlı türbeye caminin kuzey duvarının doğusundaki kapıdan girilmektedir (Tuncer 1986:56-59, pl. 57). Burmalı Minare Türbesi, kare kaideli ve sekizgen gövdeli plan şemasının yanı sıra, türbeye girişin bitişiklikteki camiden sağlanması ve benzer bitişiklik özellikleri yansıtması açısından Ertokuş Türbesi'ndeki uygulamanın en yakın örneğini oluşturmaktadır.

Ertokuş Türbesi'nin bitişiklikteki medreseye açılımı ya da iki yapı arasındaki organik ilişki incelendiğinde, Erzurum Çifte Minareli Medrese ve Türbesi ile camiye bitişik örneklerden Amasya Burmalı Minare Camii ve Türbesi örneğimize benzerlik gösteren önemli iki yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Medrese veya camiye bitişik kare kaideli, sekizgen ya da onikigen gövdeli türbeler söz konusu olduğunda, yukarıda belirttiğimiz örneklerin çoğunlukla 13. yüzyılın ortaları ya da daha sonraki tarihlerde inşa edilmiş olduğu görülür. Araştırmacılar H. Karamağaralı, İlhanlı dönemi üslubunun devamı olan geç tarihli eserlerde, türbenin bitişiklikteki yapıyla bağlantılı olarak inşa edildiğini belirtir (Karamağaralı 1975:226). Bu düşünceden hareketle Selçuklu dönemine ait 13. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlediğimiz Atabey Ertokuş Türbesi medreseye bitişiklik özelliği ile bu şemanın erken tarihli uygulamalarından biri olarak önem taşımaktadır.

